

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Rugilės Kudarauskaitės,

V kurso, baudžiamosios teisės

studijų šakos studentės

Magistro darbas

Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą

Refusal to Initiate a Pre - trial Investigation

Vadovas: doc. Gintaras Jasaitis

Recenzentas: doc. dr. Andrej Gorbatkov

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas, aptariant jo sampratą, teisinio reglamentavimo kaitą. Kartu aptariamas ir ikiteisminis tyrimas bei jo pradėjimas, kadangi tai neatskiriama susiję su analizuojamu magistro darbo objektu. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai analizuojami ne tik teoriniu, bet ir praktiniu lygmeniu, aptariant aktualią teismų praktiką bei trejų metų statistinius duomenis, susijusius su atsisakytais pradėti ikiteisminiais tyrimais. Pabrėžiama nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarka, kuri užtikrina pažeistų asmenų teisių gynybą. Aptariamas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą taikymas užsienio valstybių baudžiamuosiuose procesuose.

Pagrindiniai žodžiai: duomenys apie nusikalstamą veiką, baudžiamasis procesas negalimas, atsisakymo pagrindai.

This work analyses the institute of refusal to begin a pre-trial investigation while discussing its concept and the change in its legal regulation. At the same, the pre-trial investigation and its initiation is discussed, as they are inextricably linked to the object of this work. The grounds for refusing to begin a pre-trial investigation are analysed not only on a theoretical level, but also at a practical level while discussing the current case law and the three-year statistics connected to refusing to begin a pre-trial investigation. Emphasis is placed on the procedure of appealing against the decision to refuse to begin a pre-trial investigation, which ensures the protection of any person's violated rights. The application of the refusal to begin a pre-trial investigation in foreign criminal procedures is also discussed.

Keywords: data of a criminal offense, criminal procedure is not possible, grounds for refusal.

TURINYS

IŽANGA	2
1. ATSISAKYMO PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ SAMPRATA IR RAIDA	5
2. PAGRINDAI, LEIDŽIANTYS ATSISAKYTI PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ ..	16
2.1. Duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi	16
2.2. Aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas.....	19
3. ATSISAKYMO PRADĖTI IKITEISMINĮ ĮFORMINIMAS IR APSKUNDIMAS.....	37
4. ATSISAKYMAS PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ UŽSIENIO ŠALIŲ BAUDŽIAMAJAME PROCESSE	43
IŠVADOS	49
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	51
SANTRAUKA	59
SUMMARY	60

IŽANGA

Temos aktualumas. Valstybės priedermė yra ginti visuomenę ir kiekvieną asmenį nuo nusikalstamų kėsinių bei užtikrinti pažeistų teisių gynybą. Viena iš pagrindinių teisių, kurią turi nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo yra prašymas pradėti ikiteisminį tyrimą ir teisėtas lūkestis, jog teisėsaugos institucijos imsis efektyviai tirti padarytas nusikalstamas veikas. Baudžiamojo proceso teisėje taip pat numatytas ir atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas, siekiant užkirsti kelią nepagrįstiems skundams, pareiškimams ar pranešimams dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Svarbu pripažinti, kad tikrai ne kiekvieną kartą baudžiamojo persekiojimo institucijoms yra aišku, pradėti ikiteisminį tyrimą ar atsisakyti tai padaryti. Be kita ko, atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą analizė tampa itin reikšmingu aspektu, aptariant galimus atvejus, susijusius su nepagrįstai atsisakytai pradėti ikiteisminiais tyrimais.

Darbo objektas. Šio darbo objektas yra atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas. Taip pat dėmesys skiriamas ikiteisminio tyrimo pradėjimui, kadangi šis institutas glaudžiai susijęs su sprendimu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Darbas orientuotas ne tik į Lietuvos Respublikos, bet ir užsienio baudžiamojo proceso įstatymus, kuriuose reglamentuojamas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra išanalizuoti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teisinį reglamentavimą ir praktinį taikymą, išsamiai aptariant šio instituto pagrindus, sprendimui būdingus veiksmus bei užsienio valstybių baudžiamuosius procesus.

Darbo uždaviniai. Darbo tikslo įgyvendinimui yra iškeliami šie uždaviniai:

1. Aptarti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą sampratą bei išanalizuoti aptariamo instituto istorinę raidą.
2. Ištirti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindus ir paanalizuoti praktikoje kylančias problemas, susijusias su šio instituto taikymu.
3. Aptarti sprendimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimo procesinę formą ir išanalizuoti galimybę šį sprendimą apskūsti.
4. Paanalizuoti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto reglamentavimą užsienio šalių baudžiamajame procese.

Darbo metodai. Šio darbo tikslui pasiekti naudojami įvairūs mokslinio tyrimo metodai: dokumentų analizės, lyginamasis, sisteminis analizės, teleologinis, istorinis metodas.

Dokumentų analizės metodas – vienas svarbiausių darbe naudotų tyrimo metodų, kurį taikant buvo nustatomas Lietuvos Respublikos ir užsienio teisės šaltinių turinys, analizuojamos teisės normos, tokiu būdu atskleidžiant atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto esminius bruožus.

Lyginamasis metodas, kurio pagalba buvo siekiama išanalizuoti Lietuvos Respublikoje galiojančius įstatymus, siejant juos su užsienio valstybių baudžiamaisiais įstatymais. Taip pat šis metodas buvo naudotas aptariant pirminę Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) redakciją ir BPK redakciją, kuri aktuali šiomis dienomis.

Sisteminis analizės metodas magistro darbe naudotas aptariant trejų metų duomenis, susijusius su pradėtais ikiteisminiais tyrimais ir atsisakytais pradėti ikiteisminiais tyrimais.

Teleologinis metodas buvo taikomas analizuojant baudžiamojo proceso įstatymo pakeitimus.

Istorinis metodas buvo svarbus aptariant atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą raidą.

Darbo originalumas. Šio darbo originalumas pasireiškia tuo, kad per pastaruosius penkerius metus šiai temai Lietuvos mokslininkai neskyrė daug dėmesio, o parašyti moksliniai straipsniai tik dalinai susiję su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutu. Per pastaruosius penkerius metus Vilniaus universitete šia tema nebuvo apgintas nei vienas magistro darbas. Taip pat šiame magistro darbe buvo aptarti naujausi BPK pakeitimai, kurie susiję su analizuojama tema. Magistro darbo originalumas pasižymi ir tuo, kad jame aptarti 2019, 2020, 2021 metų statistiniai duomenys apie Lietuvos Respublikoje atsisakytus pradėti ikiteisminius tyrimus.

Svarbiausi šaltiniai. Siekiant atlikti tyrimą šiame darbe buvo remiamasi Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių norminiais teisės aktais, kurie reikšmingi siekiant atkleisti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą raidą, analizuojamo instituto esminius bruožus. BPK išskirtinas kaip ypač didelę reikšmę šiam darbui turėjęs teisės norminis aktas. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos, susiję su ikiteisminio tyrimo pradžia, padėjo išsiaiškinti kai kurių sąvokų prasmę. Taip pat buvo naudojami Gintaro Godos, Audriaus Juozapavičiaus, Prano Kuonio, Remigijaus Merkevičiaus ir kitų autorių moksliniai darbai, kurie aktualūs ne tik aptariant analizuojamos temos

teorinius aspektus, bet ir praktikoje kylančias problemas. Magistro darbe taip pat buvo analizuojama teismų praktika, kuri padėjo atskleisti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų taikymo tendencijas ir praktines problemas, kurios būdingos šiai temai.

1. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą samprata ir raida

Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą lingvistinė išraiška suponuoja šio instituto ir ikiteisminio tyrimo glaudų ryšį. Tai patvirtina ir įstatymo leidėjo juridinė technika, kadangi atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas reglamentuojamas BPK 168 straipsnyje, kuris įtvirtintas BPK XIII skyriuje „Ikiteisminio tyrimo bendrosios nuostatos“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Reiškia, kad toliau šiame darbe svarbu aptarti ikiteisminį tyrimą, kas leis geriau suprasti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutą.

Paminėtina, kad baudžiamąjį procesą pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą sudaro penkios stadijos, kurios yra: ikiteisminis tyrimas, bylų procesas pirmosios instancijos teisme, apeliacinis procesas, nuosprendžių ir nutarčių vykdymas, kasacinis procesas. Baudžiamojo proceso stadijos (etapai) nėra savitikslių ar reikalingos tik administraciniams valstybės poreikiams tenkinti. Jų sistema turi užtikrinti teisingą (sąžiningą) procesą ir asmeniui, kuris įtariamas (kaltinamas) nusikalstamos veikos padarymu, ir asmeniui, kuris nukentėjo nuo nusikalstamos veikos (Ažubalytė, *et al.*, 2016, p. 38). Iš to seka, kad kiekviena stadija yra savarankiška baudžiamojo proceso sistemos dalis, turinti savo vidinę struktūrą, kuri ribojama laiko ar ataskaitos taškais ir kurioje, atsižvelgiant į bendrą baudžiamojo proceso tikslą bei uždavinius, sprendžiami tik tai stadijai būdingi tikslai ir uždaviniai (Mišeikis, 2005, p. 47). Ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija ir nors jos norminė samprata suformuluota nėra, tačiau apie tai ne kartą plačiai diskutuota moksliniuose darbuose, todėl randama šios autonominės stadijos apibūdinimų įvairovė. Ikiteisminis tyrimas galėtų būti apibrėžiamas kaip reglamentuota įstatymų įgaliotų institucijų ir pareigūnų teisėta veikla, turint tikslą greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, surinkti būtinus ir pakankamus įrodymus, leidžiančius taikyti kaltiems asmenims bausmes ar kitokio teisinio poveikio priemones (Ancelis, 2007, p. 12). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymu reguliuojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant, turi būti laikomasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau Konstitucija) normų ir principų. Ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas objektyviai, kvalifikuotai, nešališkai, išsamiai, jo metu turi būti surinkta tiek informacijos, kad jos pakaktų teisingai išspręsti baudžiamąją bylą teisme (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Neabejotinai pastebima ikiteisminio tyrimo stadijos itin didelė svarba, nes būtent jos

metu kokybiškai atlikti parengiamieji darbai sudaro sąlygas atlikti teismui pagrindinę savo funkciją – vykdyti teisingumą. Kaip žinoma, baudžiamojo proceso stadijos organiškai keičia viena kitą, todėl svarbu žinoti ikiteisminio tyrimo pradžios ir pabaigos momentus. Ikiteisminis tyrimas trunka nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui (Goda, *et al.*, 2011, p. 286). Atsižvelgiant į analizuojamą šio darbo temą, aktualesnis yra pirmasis ikiteisminio tyrimo atskaitos taškas – ikiteisminio tyrimo pradėjimas.

BPK 166 straipsnio 1 dalyje 1, 2 punktuose nurodyta, jog ikiteisminis tyrimas pradamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, ar prokurorui bei ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustatius nusikalstamos veikos požymius. Paminėto BPK straipsnio 1 dalyje nurodytos ikiteisminio tyrimo pradėjimo vados. Toliau svarbu aptarti pirmąją ikiteisminio tyrimo pradėjimo vadą, kuri reiškia, kad informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką gauta iš šalies (Goda, *et al.*, 2003, p. 419). Fizinis ar juridinis asmuo gali kreiptis į prokuratūrą ar ikiteisminio tyrimo įstaigą žodžiu, raštu ar elektroninių ryšių priemonėmis ir pranešti apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, nurodant jos padarymo laiką, vietą, būdą, padarinius ir, jei yra žinoma, ją padariusį ir nukentėjusį asmenis (Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo..., 2008). Tiesiogiai BPK ir jo komentare nėra numatyta, kokia informacija apie nusikalstamą veiką būtų pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą. Teismų praktikoje galima rasti suformuluotą nuostatą, kad ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas remiantis ne subjektyviu situacijos vertinimu, o tik esant objektyvioms aplinkybėms, rodančioms, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika. Prielaidos ir abejonės, nepagrįstos faktinėmis aplinkybėmis, nėra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą (Panevėžio apygardos teismo 2021 m. gruodžio 2 d. nutartis baudžiamoje byloje). Reiškia, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimo būtinas ir pakankamas materialusis pagrindas yra konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis pagrįstas įtarimas, kad yra padaryta nusikalstama veika (pradinis įtarimas) (Juozapavičius, 2017, p. 41). Be kita ko, BPK 168 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės. Toks teisinis reguliavimas suponuoja, kad vienos kertinių sąvokų ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą kontekste yra teisinės sąvokos „akivaizdus“ ir „aiškus“. Šios procesinės kategorijos apsprendžia viena-reikšmę ir kategorišką išvadą, jog ikiteisminis tyrimas privalo būti pradėtas net ir tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai abejoja, nėra tikri ar įsitikinę, ar buvo padaryta

nusikalstama veika, ar nėra įsitikinę dėl BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytų aplinkybių (pagrindų) buvimo (Merkevičius, 2021). Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota, jog Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja, jog privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių. Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl, vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais, valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas). Būtent tai aiškiai išreiškia ikiteisminio tyrimo pradėjimo svarbą. Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą turėtų būti išimtis iš bendrosios ikiteisminio tyrimo pradėjimo taisyklės. Ikiteisminio tyrimo pradžia reiškia ir baudžiamojo proceso pradžia. Baudžiamasis procesas - kai tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos sąlygos naudotis nustatytais teisėmis (Goda, *et al.*, 2005, p. 12). Galima teigti, kad prieš ikiteisminio tyrimo pradžia galioja vienintelis BPK 168 straipsnis, kuriame yra reglamentuojamas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą.

Darytina išvada, kad prieš ikiteisminio tyrimo pradėjimą egzistuoja savotiškas etapas, kuriame įvertinant gautą skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, ikiteisminio tyrimo subjektai turi pasirinkimo galimybę pradėti ikiteisminį tyrimą arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Vadinas, atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą yra vienas iš galimų prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno pasirinkimo alternatyvų tuomet, kai gaunama ir įvertinama pirminė informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką. Svarbu pažymėti, kad atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas turi būti taikomas tik išimtiniais įstatyme numatytais atvejais.

Toliau šiame darbe tikslinga aptarti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą raidą, kas leis geriau suprasti šį institutą. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto raidos aptarimas gali susidėti iš dviejų etapų. Pirmiausia, įdomūs su tema susiję istoriniai aspektai, kurie vystėsi iki 2003 m. gegužės 1 d. BPK redakcijos. Kita vertus, analizuojant baudžiamojo proceso įstatymą aiškiai matomas BPK 168 straipsnio gausus pakeitimų skaičius. Galima teigti, kad minėtas straipsnis yra vienas iš labiausiai pakitusių BPK

ikiteisminio tyrimo bendrųjų nuostatų skyriuje įtvirtintų straipsnių. Tai išryškina pirminės ir dabar aktualios BPK redakcijos lyginamosios analizės svarbą.

Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teisinio reguliavimo istorinę analizę galima būtų pradėti nuo didžiųjų kunigaikščių privilegijų, Kazimiero teisyne, Pirmojo Lietuvos Statuto, kuriuose jau buvo išdėstytos pirmosios Lietuvos baudžiamojo proceso normos. Tačiau, kaip teisingai pastebėjo Pranas Kuconis, tolimoje praeityje galiojęs teisinis reguliavimas, nors ir labai įdomus pažintiniu aspektu, vargu ar gali padėti išryškinti šiuo metu galiojančio reguliavimo aktualijas (Kuconis, 2012, p. 456). Pripažintina, kad Lietuvoje vėlesniu istoriniu laikotarpiu buvo ne tik savų, bet ir okupacinių valstybių jai primestų baudžiamojo proceso modelių (Ancelis, 2008, p. 32). Vienas tokių, kuris autorės nuomone vertas aptarimo, buvo įtvirtintas 1961 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – 1961 m. BPK), galiojusiam iki 2003 m. gegužės 1 d., kuomet įsigaliojo BPK (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1961). 1961 m. BPK įtvirtintų nuostatų aptarimo svarbą galima pagrįsti tuo, kad galiojęs teisinis reguliavimas tęsėsi virš 40 metų ir akivaizdu, kad daugiau kaip dešimtmetį buvo aktualus jau atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Svarbu pažymėti, kad po 1990 m. kovo 11 d. 1961 m. BPK buvo ne kartą keičiamas ir papildomas, tačiau šie pakeitimai magistro darbe aptarti nebus. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą istorinė analizė bus pradėta nuo redakcijos, kuri išsamiai pateikta 1989 m. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentare.

Galiojant 1961 m. BPK buvo laikomasi vienos nuomonės, kad baudžiamojo proceso stadijų sistemą sudaro šios stadijos: baudžiamosios bylos iškėlimo, parengtinio tyrimo, atidavimo teismui, teismo nagrinėjimo, apeliacinio proceso, nuosprendžio vykdymo, kasacinio proceso, bylos atnaujinimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių (Mišeikis, 2005, p. 47). Kaip jau buvo minėta, pagal dabar galiojančią teisinę reglamentavimą pirmoji baudžiamojo proceso stadija yra ikiteisminis tyrimas, o 1961 m. BPK vienuoliktame kodekso skirsnyje buvo reglamentuota savarankiška ir pirmoji baudžiamojo proceso stadija – baudžiamosios bylos iškėlimas. Šioje stadijoje specialūs valstybės įgalioti organai bei pareigūnai (kvotos organas, tardytojas, prokuroras, teismas) turėjo spręsti, ar yra įstatymo nustatytos sąlygos tyrimui konkrečioje byloje pradėti, ir priimti atitinkamą nutarimą. Ši stadija prasidėdavo nuo pareiškimo ar pranešimo apie padarytą ar rengiamą nusikaltimą gavimo arba kitokios vados bei pagrindo bylai iškelti atsiradimo momento ir baigdavosi atitinkamu nutarimu – iškelti baudžiamąją bylą arba atsisakyti tai padaryti (Bataitis, *et al.*, 1989, p. 118). Nors aptartos stadijos lingvistinė

išraiška yra baudžiamosios bylos iškėlimas, tačiau jos turinys leidžia ją suprantamiau vadinti - ikiteisminio tyrimo pradėjimu. Jau pirminėje 2003 m. gegužės 1 d. BPK redakcijoje ikiteisminio tyrimo pradžios momentas nebuvo išskirtas į atskirą stadiją, kas buvo numatyta 1961 m. BPK. Tai leidžia įžvelgti BPK ir 1961 m. BPK esminį skirtumą.

1961 m. BPK 131 straipsnyje buvo reglamentuojamas atsisakymas iškelti baudžiamąją bylą, kas pagal šiuo metu galiojančią terminiją suprantama, kaip galimas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą. Minėtame straipsnyje buvo numatyta, kad jeigu nėra pagrindo iškelti baudžiamąją bylą taip pat jeigu yra aplinkybių, kurios daro bylą negalimą, prokuroras, tardytojas, kvotos organas, teisėjas ar teismas privalėjo atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą. Reiškia, kad atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą buvo galima dviem atvejais:

- 1) nesant pagrindo iškelti baudžiamąją bylą, t. y., kai nėra duomenų apie nusikaltimo požymius;
- 2) nesant aplinkybių, kurios daro bylą negalimą. Aplinkybės, kurioms esant baudžiamoji byla negalima, buvo numatytos 1961 m. BPK 5 straipsnyje.

1961 m. BPK 131 straipsnio paskutinėje pastraipoje įtvirtinta, kad atsisakymas iškelti baudžiamąją bylą turėjo būti tinkamai įforminamas. Jeigu atsisakoma iškelti baudžiamąją bylą, tai turėjo būti priimamas motyvuotas nutarimas, o kai iškelti baudžiamąją bylą atsisako teismas, – nutartis. Taip pat, jeigu jau atsisakyta iškelti baudžiamąją bylą, tai buvo svarbus motyvavimo aspektas ir nurodymas konkrečių aplinkybių, dėl kurių byla yra negalima. Atsisakymas iškelti baudžiamąją bylą galėjo būti skundžiamas prokurorui ar aukštesniam teismui, o laiko tarpas per kurį suinteresuotas asmuo galėjo skųstis dėl atsisakymo iškelti baudžiamąją bylą numatytas nebuvo. Apie atsisakymą iškelti baudžiamąją turėjo būti pranešama piliečiui, įstaigai, įmonei ar visuomeninei organizacijai, iš kurių gautas pareiškimas ar pranešimas, ir išaiškinama jiems teisė apskųsti šį nutarimą ar nutartį (Bataitis, *et al.*, 1989, p. 125). Aptarus atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą istorinį reglamentavimą toliau svarbu paanalizuoti, koks šio instituto pokytis įvykęs nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki šių dienų.

Pirminėje 2003 m. gegužės 1 d. BPK 168 straipsnio 1 dalies redakcijoje buvo numatyta, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, gali atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi.

Pažymėtina, kad BPK 168 straipsnio 1 dalis nuo pirminės 2003 m. gegužės 1 d. redakcijos buvo pakeista jau tris kartus. Lyginant su dabar galiojančia įstatymo redakcija suprantama, kad pakeista BPK 168 straipsnio 1 dalis, panaikinant galimybę atsisakyti ir imperatyviai numatant atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą ne tik tuomet, kai nurodyti duomenys apie padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi, bet ir kai yra aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2007). BPK 3 straipsnis numato aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas.

Pirminės BPK 168 straipsnio 1 dalies analizė atkleidžia, kad baudžiamasis procesas buvo pradedamas visų pirma tam, kad būtų galima išsiaiškinti, ar tikrai buvo padaryta nusikalstama veika. Atsižvelgiant į tai, ikiteisminis tyrimas turėjo būti pradedamas net ir tais atvejais, kai iš gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo nebuvo galima patikimai spręsti, kad nusikalstama veika buvo tikrai padaryta. Tokį pirminį straipsnio reguliavimą BPK autoriai grindė tuo, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas niekieno teisių nesuvaržo, nesukelia jokių kitų neigiamų padarinių, todėl ikiteisminis tyrimas turi būti atliekamas net ir tuo atveju, kai yra pakankamai tikėtina, jog procesas, atlikus vos keletą tyrimo veiksmų, turės būti nutrauktas (Goda, *et. al.*, 2005, p. 310).

Šiuo metu galiojančiame baudžiamajame įstatyme įtvirtinti du atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai. Kyla klausimas, kodėl buvo pakeistas BPK autorių pagrįstas siekis visais atvejais pradėti ikiteisminį tyrimą, jei tik nepateikta informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, kuri akivaizdžiai neteisinga. Literatūroje galima rasti argumentą, kad iki šio pakeitimo praktikoje dėl BPK 3 straipsnyje numatytų aplinkybių ikiteisminis tyrimas praktiškai turėdavo būti pradedamas, o vėliau bylos nutraukiamos (Ancelis, Grigolovičienė, 2004, p. 56). Kaip teisingai pastebėjo Remigijus Merkevičius, nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar nepradėjimo tiesiogiai priklauso ir formalūs nusikalstamumo Lietuvoje rodikliai (Merkevičius, 2021). Darytina išvada, kad aptarti BPK 168 straipsnio 1 dalies pasikeitimai gali būti susiję su siekiu reguliuoti formalius nusikalstamumo lygio rodiklius Lietuvoje. Šio pakeitimo problematika, kuri iškyla praktikoje bus aptarta sekančioje magistro darbo dalyje.

Taip pat vystantis aptariamai normai papildomai buvo įtvirtinta, kad gali būti atlikti veiksmai, kurie nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis: įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio

interesai pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2010). Tokie proceso veiksmai turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2012).

Akivaizdus skirtumas nuo pirminės BPK redakcijos yra tai, kad šiuo metu išskirti konkretūs patikslinamieji veiksmai, kurie reikiamais atvejais gali būti atlikti ir numatytas ne ilgesnis nei dešimties dienų terminas jiems atlikti. Patikslinamieji (patikslinančio pobūdžio) veiksmai, nurodyti BPK 168 straipsnio 1 dalyje, kuriais būtų padarytos tikslesnės (aiškesnės, labiau suprantamos) skunde, pareiškime ar pranešime neaiškiai nurodytos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės arba nenurodytos faktinės aplinkybės, kurios turi reikšmės sprendžiant dėl veikos kvalifikavimo pagal baudžiamąjį įstatymą (pavyzdžiui, skunde aprašomi pareigūnų galimai neteisėti veiksmai ir nurodoma, kad jais pareiškėjui padaryta žala, tačiau kuo pasireiškė žala – nenurodoma. Tokiu atveju pareiškėjo gali būti pareikalauta nurodyti, kuo pasireiškė žala, tačiau negali būti pareikalauta ją įrodyti). Patikslinamaisiais veiksmais nėra nustatomas pareiškėjo, kaip skunde nurodomų nusikalstamų veikų faktinių aplinkybių šaltinio, patikimumas. Todėl negali būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą tuo pagrindu, kad pareiškėjas negali nurodyti, iš kur sužinojo apie skunde nurodomas nusikalstamos veikos faktines aplinkybes (Juozapavičius, 2017, p. 31).

Pastebėtina, kad dabar galiojančioje BPK 168 straipsnio redakcijoje yra išskirtas įvykio liudytojas. Generalinio prokuroro rekomendacijose numatyta, kad įvykio liudytojas yra asmuo, kuris turi informacijos apie įvykio aplinkybes (Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo..., 2008). Tačiau BPK nėra numatytas įvykio liudytojo terminas. BPK 78 straipsnyje įtvirtinta, kad kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis galimai gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. Kyla klausimas, ką reikėtų laikyti įvykio liudytoju? Manytina, kad įstatymo leidėjas šiuo terminu norėjo akcentuoti, kad tai asmuo, kuris tiesiogiai matė, girdėjo, suvokė įvykį (Valenta, 2016, p. 52). BPK 182 straipsnyje įtvirtinta, kad liudytojo apklausa atliekama ikiteisminio tyrimo metu ir asmuo į apklausą iškviečiamas šaukimu. BPK numatyta liudytojo šaukimo į apklausą tvarka formali ir užtrunka nemažai laiko. Suprantama, kad dar iki ikiteisminio tyrimo pradžios, gavus informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką gali kilti būtinybė, kuo greičiau apklausti asmenis, kurie galimai matė įvykį. BPK 83 straipsnyje įtvirtintos liudytojo pareigos ir atsakomybės. Minėto BPK straipsnio 4 dalyje numatyta, kad melagingų parodymų davimas liudytojui

užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Kyla klausimas, kaip turėtų vykti įvykio liudytojo apklausa? Pabrėžtina, kad įvykio liudytojas negali turėti procesinio liudytojo statuso, kadangi baudžiamasis procesas dar nėra prasidėjęs. Reiškia, kad įvykio liudytojas negali turėti visų su liudytojo procesiniu statusu jam suteikiamų teisių ir pareigų.

BPK 2003 m. gegužės 1 d. redakcijoje 168 straipsnio 1 dalyje minimi patikslinimai galėjo būti gaunami, kai iš skundo pareiškimo ar pranešimo turinio nebuvo galima spręsti, ar tame skunde pareiškime ar pranešime kalbama apie veiką, dėl kurios turėtų būti atliekamas ikiteisminis tyrimas, tačiau be akivaizdaus pagrindo teigti, kad skundas pareiškimas ar pranešimas negali sąlygoti ikiteisminio tyrimo pradėjimo, taip pat nebuvo galima. Patikslinimo buvo galima prašyti raštu arba ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui nuvykus pas skundą, pareiškimą ar pranešimą pateikusį asmenį. Toks asmuo raštu ar žodžiu turėdavo papildomai paaiškinti ar patikslinti aplinkybes, apie kurias kalbama skunde, pareiškime ar pranešime (Goda, *et al.*, 2003, p. 426).

Darytina išvada, kad BPK numatytas terminas „įvykio liudytojas“ yra keliantis tam tikrą problematiką. Galima tik svarstyti, ką reiškia įvykio liudyto sąvoka, kaip turėtų vykti tokio subjekto apklausa. Gali susiklostyti ir tokia situacija, kad įvykio liudytojais apklausiami, o vėliau ikiteisminio tyrimo metu jie gali pakeisti parodymus. Jokia atsakomybė įvykio liudytojams neturėtų būti taikoma, kadangi procesinio liudytojo statuso tokie asmenys negalėjo turėti. Reiškia, kad pagal BPK 2003 m. gegužės 1 d. galiojusią redakciją buvo galimybė paprašyti asmenų paaiškinti tam tikras skunde, pranešime ar pareiškime nurodytas aplinkybes ir tokiems asmenims nebuvo suteiktas įvykio liudytojo terminas, kas nesukeldavo šiuo metu egzistuojančios problematikos, susijusios su įvykio liudytoju.

Taip pat svarbu aptarti analizuojamos normos pakeitimą, susijusį su patikslinamųjų veiksnių atlikimo terminu, kuris turi būti kuo trumpesnis ir negali viršyti dešimties dienų. Manytina, kad konkretaus termino nustatymas susijęs su siekiu užkirsti kelią sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą vilkinimui. Tačiau, dešimties dienų terminas praktikoje yra per trumpas, nes gali būti situacijų, kai asmuo pateikia skundą, pareiškimą ar pranešimą, o ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras negali gauti reikalingo jo patikslinimo, nes pareiškėjas išvykęs į užsienį arba nežinoma jo buvimo vieta (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 42). Tokiu atveju netgi gali būti sukuriama galimybė nepagrįstai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu pareigūnas supranta, kad per dešimt dienų nespės gauti patikslinamųjų duomenų. Darytina išvada, kad pirminė analizuojamo straipsnio redakcija,

kurioje nebuvo numatytas konkretus dešimties dienų terminas patikslinamiesiems veiksams atlikti buvo pagrįsta ir tinkama.

Pirminės BPK 168 straipsnio redakcijos pats pirmasis pakeitimas buvo atliktas remiantis 2003 m. birželio 19 d. įstatymu. Konkrečiai buvo pakeista BPK 168 straipsnio 2 dalis ir numatytas pakeitimas susijęs su tuo, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba jo įgalioto asmens sutikimu (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2003). Papildomai įtvirtintas įgalioto asmens sutikimas. BPK 165 straipsnyje yra išvardintos ikiteisminio tyrimo įstaigos, kurių pagrindinė yra policija. BPK 18 straipsnio 2 dalyje yra paaiškinta, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos ar jos padalinio vadovas yra ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atsakingas už jam pavaldžių įstaigos ar jos padalinio, kurių pagrindinė ar viena iš funkcijų yra atlikti ikiteisminį tyrimą, pareigūnų darbo organizavimą ir jų veiklos kontrolę. BPK 18 straipsnio 1 dalyje įgaliotas asmuo paminimas tuo aspektu, kad pastarasis gali pavesti ikiteisminio tyrimo pareigūnui atlikti BPK numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus: siekti nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes. Tampa aišku, kad įstatymo lygmeniu nėra apibrėžta, kokias pareigas užimantis pareigūnas galėtų tapti įgaliotu asmeniu. Generalinio prokuroro rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo taip pat nėra detalizuota įgalioto asmens sąvoka (Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo..., 2008). Manytina, kad svarbu sukonkretinti asmenų ratą, kurie galėtų būti įgalioti atlikti minėtus veiksmus, kadangi atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas glaudžiai susijęs su konstitucinių asmenų teisių apsauga, todėl aktualus atsakingas teisinis reguliavimas.

Vienintelė BPK 168 straipsnio 3 dalis nebuvo pakeista. BPK 2003 m. gegužės 1 d. redakcijoje buvo numatyta, kad nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nuorašas siunčiamas skundą, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui, o ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimo nuorašą per dvidešimt keturias valandas privalo išsiųsti prokurorui.

2003 m. gegužės 1 dienos BPK 168 straipsnio įsigaliojimo redakcijoje 4 dalis buvo paskutinė, kuri numatė atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto apskundimo tvarką. Galiausiai 2017 m. gegužės 11 d. įstatymu BPK 168 straipsnio 4 dalis buvo kardinaliai pakeista. Minėto straipsnio esmė tapo ne apskundimas, o sudaryta galimybė susipažinti su medžiaga, kurios pagrindu ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras priėmė nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Nustatyta ne tik susipažinimo su medžiaga galimybė,

bet numatyta ir tokios procedūros tvarka (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2017).

2003 m. gegužės 1 d. BPK redakcijoje nebuvo numatyta 168 straipsnio 5 dalis, tačiau laikui bėgant įstatymo leidėjas nusprendė tai įvykdyti. BPK 168 straipsnio 5 dalies pradinė idėja buvo susijusi su atsisakymu pradėti ikiteisminį tyrimą 168 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais ir esant duomenų apie administracinį nusižengimą ar kituose teisės aktuose numatytą nusižengimą, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimu turėjo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir perduoti šį skundą, pareiškimą ar pranešimą ir patikslinimą išspręsti Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse (toliau ANK) ar kituose teisės aktuose nustatyta tvarka. 2017 m. gegužės 11 d. įstatymu buvo nuspręsta BPK 168 straipsnio 5 dalies esmę perkelti į BPK 168 straipsnio 6 dalį, o minėtą 5 dalį pakeisti į atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarką (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2017).

Aptarus atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarkos pokyčius BPK išdėstymo struktūros aspektu, svarbu aptarti pačios apskundimo esmės raidą nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki šių dienų. Galima pastebėti, kad teisė skųsti neteisėtus ir nepagrįstus baudžiamojo proceso subjektų veiksmus yra viena proceso dalyvių procesinių garantijų, todėl jau 2003 m. gegužės 1 d. BPK redakcijoje ši teisė buvo įtvirtinta. Pirmoji BPK redakcija numatė, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas prokurorui, o prokuroro nutarimas – ikiteisminio tyrimo teisėjui. Jeigu prokuroras nepanaikina nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jo sprendimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. 2004 m. liepos 8 d. įstatymu buvo numatyta galimybė apskųsti priimtą ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarimą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2004). 2007 m. birželio 28 d. įstatymas patikslino, jog ikiteisminio tyrimo teisėjo priimtas sprendimas skundžiamas BPK X dalyje nustatyta tvarka. Taip pat minėtas įstatymas numatė, kad skundai gali būti paduodami per septynias dienas nuo nutarimo ar nutarties nuorašo gavimo dienos. Turintys teisę paduoti skundą asmenys, kurie dėl svarbių priežasčių praleido apskundimo terminą, turi teisę prašyti turinčio įgaliojimus nagrinėti skundą prokuroro arba ikiteisminio tyrimo teisėjo atnaujinti praleistą terminą. Prašymas atnaujinti minėtą terminą negali būti paduodamas praėjus daugiau kaip šešioms mėnesiams po skundžiamo sprendimo priėmimo (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2007). Analizuojamo instituto apskundimo tvarka išsamiau bus aptarta atskiroje šio magistro darbo dalyje.

2020 m. birželio 11 d. įstatymu BPK 168 straipsnį papildė nauja 7 dalis, kurioje numatyta, kad Europos prokuratūros nuolatinė kolegija, vadovaudamasi Reglamente (ES) 2017/1939 nustatytais taisyklėmis, gali nurodyti Europos deleguotajam prokurorui pradėti ikiteisminį tyrimą, jei Europos deleguotasis prokuroras yra priėmęs sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą arba patvirtinęs ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtą nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ar atmetęs asmens, pateikusio pareiškimą ar pranešimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, skundą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso..., 2020). Kitaip tariant, tokie nurodymai Europos deleguotajam prokurorui gali būti duodami tais atvejais, jeigu šio prokuroro sprendimai nepradėti ikiteisminio tyrimo arba netenkinti skundo dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą yra nepagrįsti ir / arba neteisėti, jeigu tokie sprendimai nesuderinami su viešojo intereso apsaugos siekiais ir panašiai (Jurka, 2020, p. 88).

Apibendrinant galima teigti, kad atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto funkcija yra užkirsti kelią nepagrįstiems skundams, pareiškimams ar pranešimams pradėti ikiteisminį tyrimą. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo instituto pradžios analizė ir raidos aspektai atskleidžia, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas turi būti prioritetinis sprendimas, o atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą išimtinis atvejis. Įstatymo leidėjas skyrė itin didelį dėmesį atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutui, kas lėmė gausų BPK 168 straipsnio pakeitimų skaičių. Dažnas analizuojamo instituto pakeitimų atlikimas leidžia manyti, kad kyla problemų praktiškai taikant atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą. Todėl toliau šiame darbe ne tik teoriniu, bet ir praktiniu aspektu bus aptarti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai.

2. Pagrindai, leidžiantys atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi teisę spręsti dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, todėl *ex officio* atlieka preliminarų gautos informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką patikrinimą ir vertinimą. Išimtiniais atvejais minėti subjektai atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu nustato BPK 168 straipsnio 1 dalyje įtvirtintus pagrindus. Kaip jau buvo minėta, vienas iš jų yra susijęs su duomenimis apie nusikalstamą veiką, kurie yra akivaizdžiai neteisingi, o antrasis siejamas su BPK 3 straipsnio 1 dalyje nustatytais pagrindais. Toliau šiame darbe svarbu aptarti kiekvieną atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindą.

2.1. Duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi

BPK 168 straipsnio 1 dalyje imperatyviai numatyta, jeigu nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi, tai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi nedelsdamas nuspręsti priimti sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Apie nusikalstamą veiką gaunami tam tikri duomenys, todėl natūraliai kyla klausimas, ar pateikta informacija yra teisinga. Reiškia, kad dar prieš ikiteisminio tyrimo pradžią surinkta informacija turi padėti suprasti ir įvertinti ar duomenys apie nusikalstamą veiką yra teisingi. Akivaizdžiai neteisingų duomenų apie nusikalstamą veiką samprata BPK numatyta nėra. Žodis „akivaizdus“ aiškinamas kaip labai aiškus, matomas, regimas, „neteisingas“ – tai klaidingas, netikras (klaidinga nuomonė, klaidingi spėjimai) (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas..., 2000, p. 309). Generalinio prokuroro rekomendacijose nurodyta, kad duomenys apie nusikalstamą veiką vertinami kaip akivaizdžiai neteisingi, kai pareiškėjo skunde, pranešime ar pareiškime nurodytų duomenų patikimumui nustatyti nereikia atlikti ikiteisminio tyrimo dėl jų akivaizdaus netikrumo (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro..., 2008). Tokia formuluotė (samprata) suponuoja, kad jeigu neatmestina bent kiek protinga galimybė (tikimybė), kad nurodyta faktinė aplinkybė egzistuoja, nėra pagrindo jos vertinti kaip akivaizdžiai neteisingos. Galima teigti, kad sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo (ikiteisminiam tyrimui pradėti) užtenka nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių minimalaus tikėtumo (Juozapavičius, 2017, p. 28). Teisinėje literatūroje taip pat galima rasti apibendrintą išvadą, kad ikiteisminio tyrimo ir teismų praktikoje akivaizdžiai neteisingais laikomi tokie duomenys, kai iš pateiktojo skundo, pareiškimo, pranešimo

turinio aiškiai matyti, kad jokia nusikalstama veika nebuvo padaryta, o pateikti duomenys akivaizdžiai neatitinka tikrovės (pavyzdžiui, nurodomos antgamtinės jėgos, bendrojo pobūdžio samprotavimai) (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 44). Tai reiškia, kad kiekvienu konkrečiu atveju šis pagrindas tampa vertinamuoju požymiu.

Įdomu paanalizuoti konkrečias situacijas, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, nes duomenys apie nusikalstamą veiką buvo akivaizdžiai neteisingi. Pavyzdžiui, L. K. 2010 m. rugpjūčio 26 d. pareiškimu kreipėsi į Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą, kuriame prašė pradėti ikiteisminį tyrimą K. B. dėl galimai padarytos nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK) 129 straipsnio 1 dalyje, ir patraukti minėtą asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Pareiškimu L. K. nurodė, kad K. B. 2010 m. balandžio mėnesį, kai buvo rastas nužudytas jos sūnus D. K., surengė spaudos konferenciją, kurioje pareiškė, jog D. K. ruošėsi sušaudyti nemažai pareigūnų. L. K. pareiškimu tvirtino, kad niekas niekada iš artimųjų, jos sūnaus draugų ar žurnalistų nėra girdėjęs, jog D. K. ruošėsi žudyti pareigūnus. Tokia K. B. pateikta informacija iš jos sūnaus galėjo būti išgauta tik jį tardant bei kankinant, todėl ji mano, kad K. B. galimai prisidėjo prie jos sūnaus D. K. nužudymo. Iš Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroro A. M. 2010 m. rugsėjo 3 d. nutarimo matyti, kad buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą pagal L. K. 2010 m. rugpjūčio 26 d. pareiškimą Kauno apygardos prokuratūros prokurorui K. B., kadangi jame nurodyti faktai apie neva K. B. padarytą nusikalstamą veiką, numatytą BK 129 straipsnio 1 dalyje, yra akivaizdžiai neteisingi. Buvo nustatyta, kad L. K. 2010 m. rugpjūčio 26 d. pateikė pareiškimą, nors žinojo savo sūnaus D. K. mirties priežastį (mechaninė asfikcija (uždusimas) užkimšus kvėpavimo takus svetimkūniais – žolės (švendrės) lapu ir skrandžio turiniu), patvirtintą specialisto išvadoje Nr. M 589/10(01) bei po papildomo tyrimo, kuris buvo baigtas 2010 m. rugpjūčio 11 d. specialisto išvadoje Nr. M12/10-M589/10 (01) (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018 m. kovo 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Šiuo atveju iš situacijos aišku, jog akivaizdus duomenų neteisingumas pasireiškė tuo, kad jokio nusikalstamo įvykio nebuvo. Pareiškimą padavusi moteris siekė, kad konkretus pareigūnas būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn dėl jos sūnaus nužudymo. Pareiškimu pateikti tik bendro pobūdžio samprotavimai, kad neva pareigūnas, atlikdamas savo darbo funkcijas naudojo fizinį smurtą ir tokiu būdu padarė labai sunkų nusikaltimą – nužudymą. Be kita ko, moteris pateikė pareiškimą, prašydama pradėti

ikiteisminį tyrimą dėl sūnaus nužudymo, nors prieš tai jau žinojo, kad sūnaus mirtis nėra susijusi su smurtiniais veiksmais.

Kitoje situacijoje pareiškėjas J. G. prašo panaikinti skundžiamą nutartį ir įpareigoti Panevėžio apskrities vyriausiąją policijos komisariatą atlikti ikiteisminį tyrimą. Nurodo, kad 2006 m. A. Š. ir D. Š. buvo atvažiavę pas jį, matė, kaip jis gražiai gyvena, prašė palikti jiems turtą testamentu. Jis pasitikėjo jais, todėl 2011 m. gegužės mėnesį nuėjo pas notarą, kur surašytu testamentu paliko visą savo turtą A. Š.. Po to A. Š. ir D. Š. pradėjo jį nuodyti – D. Š. atnešė jam išgerti degtinės su vaistais ir gaivos, padarytos iš šlapimo su vėžinėmis ląstelėmis, vėliau nuodijo jį vaišindami sriubomis, kurias suvalgęs jis pasijuto blogai ir juto skausmą pilve bei širdyje. Anksčiau jis buvo sveikas, tačiau po A. Š. ir D. Š. nusikalstamų veiksmų 2011 m. lapkričio mėnesį jam buvo nustatytas prostatos vėžys. Mano, kad A. Š. ir D. Š. veikoje yra požymiai nusikaltimo, numatyto BK 135 straipsnio 2 dalies 9 punkte. Pareiškėjas tvirtina, kad tik atlikus ikiteisminį tyrimą būtų galima nustatyti, jog A. Š. ir D. Š. specialiai užkrėtė jį prostatos vėžiu, todėl mano, kad pradėti ikiteisminį tyrimą buvo atsisakyta nepagrįstai ir neteisėtai (Panevėžio apygardos teismo 2015 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiuo atveju pateikta informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką pripažinta akivaizdžiai neteisinga, nes pareiškėjo teiginiai apie tai, kad jis prostatos vėžiu susirgo dėl kitų asmenų veikos, o taip pat ir apie patį jo susargdinimo būdą, grindžiami vien tik prielaidomis, samprotavimais ir subjektyviu vertinimu.

Apibendrinant galima teigti, kad pateiktuose teismų praktikos pavyzdžiuose, kuriuose analizuojami skundai dėl nepradėtų ikiteisminių tyrimų, pastebėtina, jog iš skundų tekstuose nurodomų faktinių aplinkybių ir neatlikus jokie tyrimo yra visiškai aišku, kad jos prieštaraujančios tikrovei, neegzistuojančios. Duomenų vertinimas priklauso nuo ikiteisminio tyrimo pareigūno patirties, sugebėjimo objektyviai suvokti ir įvertinti situaciją. Taip pat pastebėtina, kad atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl akivaizdžiai neteisingų duomenų buvo itin retas analizuotoje teismų praktikoje. Pažymėtina, kad nors nutarties motyvuojamojoje dalyje analizuojami akivaizdžiai neteisingi duomenys, bet rezoliucinėje dalyje yra remiamasi BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių.

2.2. Aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas

BPK 168 straipsnio 1 dalyje pateikta nuoroda į BPK 3 straipsnio 1 dalį, kurioje numatytos 8 aplinkybės, kada baudžiamasis procesas negali būti pradėdamas, o pradėtas turi būti nutrauktas:

- 1) jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių;
- 2) jeigu suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas;
- 3) asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus;
- 4) jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą;
- 5) mirusiajam, išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių;
- 6) asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu;
- 7) jeigu egzistuoja BK V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė;
- 8) asmeniui, kurį atsisakyta persekioti baudžiamąja tvarka Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymo nustatytais pagrindais.

Toliau šiame magistro darbe tikslinga plačiau aptarti kiekvieną pagrindą, kuriam esant baudžiamasis procesas nėra galimas.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodyta pirmoji aplinkybė, kad jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, tai baudžiamasis procesas yra negalimas. Teisės literatūroje išskiriamos 3 situacijos, kurioms esant turėtų būti vadovaujama BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu:

1. Apskritai nebuvo įvykio, apie kurį pateikta informacija (duomenys) kaip apie nusikalstamą;
2. Įvykęs teisei priešingas įvykis nelaikytinas nusikalstamu, nors turi administracinio nusižengimo, civilinio delikto, drausminio nusižengimo požymių arba neatitinka moralės normų, priimtino elgesio etikos;

3. Įvykis buvo, bet dėl jo niekas nekaltas.

Pirmuoju atveju teisės literatūroje pateikiamas toks pavyzdys, kad asmuo išvyko dirbti į užsienį neinformavęs apie tai savo artimųjų, o šie kreipėsi į policiją su pareiškimu teigdami, kad jų giminaitis gali būti nužudytas (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 44). Aptariamo 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto formuluotė leidžia suprasti, kad teisei priešingos veiklos požymiai lyginami su BK pateiktomis nusikalstamų veikų sudėtimis. Jeigu įvertinus pateiktą informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką tampa aišku, kad jokie įvykio apskritai nebuvo, tai nelieka poreikio atlikti nusikalstamos veikos požymių lyginamąją analizę.

Antruoju atveju galėtų būti pateiktas pavyzdys, kad pavogti kieme trumpam laikui palikti vaikiški riedučiai, kurių vertė 100 Eur. Kaip žinoma, baudžiamoji atsakomybė pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą kyla, jeigu minimali pavogto daikto vertė yra bent 126 Eur. Šiuo atveju aišku, kad vagystę įvykdžiusiam asmeniui gresia ne baudžiamoji, bet administracinė atsakomybė pagal ANK 108 straipsnį. Pažymėtina, kad jeigu atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą dėl to, kad tampa aišku, jog padarytas administracinis nusižengimas ar kituose teisės aktuose numatytas nusižengimas, tai pagal BPK 168 straipsnio 6 dalį prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą perduoda šį skundą, pareiškimą ar pranešimą ir patikslinimą išspręsti ANK ar kituose teisės aktuose nustatyta tvarka.

Taip pat antruoju atveju pavyzdys galėtų būti Panevėžio apygardos teismo nutartis, kurioje nurodyta, kad pareiškėjo skunde minimas pirkimo - pardavimo sandorio pagrindu įgyto nekilnojamo turto kokybės ar kitokių teisėtų lūkesčių netenkinimas ar neatitikimas kokiems tai reikalavimams, iš sandorio kilusių jo teisių pažeidimas, nesudaro pagrindo tokius veiksmus kriminalizuoti – nepatvirtina jokių pastarojo sandorio sudaryme dalyvavusių ar su juo susijusių asmenų nusikalstamų veiksmų BK 182 straipsnio kontekste ir nėra vada ikiteisminiam tyrimui pradėti. Šiuo atveju iš sutartinių santykių kylantys ginčai, jų sprendimui nesinaudojant civilinės teisės priemonėmis, neįgalina teismo formuoti ydingą praktiką. Todėl pareiškėjo ketinimas inicijuoti baudžiamąjį procesą, bandant ginti savo turtines teises bei teisėtus interesus, kilusius ar kylančius iš sutartinių civilinių teisinių santykių, yra nepagrįstas (Panevėžio apygardos teismo 2018 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Trečiojo atvejo pavyzdys galėtų būti, kai svetimas turtas buvo sunaikintas nenugalimos jėgos poveikio – uragano, žaibo išlydžio, potvynio ir panašiai (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 44).

Tenka pastebėti gausią teismų praktiką dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu. Dažnai pasitaikantis atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą atvejis yra susijęs su duomenų trūkumu apie galimai padarytą nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas nutartyje atkreipė dėmesį, kad sprendžiant klausimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, preliminarus duomenų atitikimas BK išdėstytų nusikalstamų veikų dispozicijoms yra būtinas. Nagrinėjamos bylos kontekste duomenys, kurių pagrindu būtų galima įtarti, jog padaryta nusikalstama veika, nenustatyti, todėl nesant aplaidaus apskaitos tvarkymo požymių, nėra jokio pagrindo reikalauti atlikti bendrovės ūkinės veiklos tyrimo (Panevėžio apygardos teismo 2018 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kitoje nutartyje pareiškėjas nusikalstamų veikų buvimą argumentuoja jam nepalankių sprendimų priėmimu, abejonėmis bei samprotavimais, kurie nepagrįsti faktiniais duomenimis, pareiškime nurodytų asmenų veiksmuose nėra pagrindo išvelgti nusikalstamų veikų, numatytų BK 228 straipsnyje, BK 229 straipsnyje, požymių (Panevėžio apygardos teismo 2020 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Taip pat teismų praktikoje nurodoma, kad pareiškėjas, be savo subjektyvios nuomonės, nėra pateikęs ir nurodęs jokių objektyvių duomenų, kurie leistų pagrįstai manyti, jog buvo padaryta veika, turinti kokio nors nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių (Panevėžio apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Pastebėta, kad teismų praktikoje dažnu atveju atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, nes nėra pakankamai tikėtinos informacijos, kad nusikalstama veika tikrai padaryta. Svarbu suprasti, kad jeigu nėra žinoma viena ar kita nusikalstamos veikos faktinė aplinkybė, būtina preliminariai kvalifikuoti veiką kaip nusikalstamą (pagal vieną ar kitą BK straipsnį), jei neatmestina bent kiek protinga tikimybė, kad tokia faktinė aplinkybė gali egzistuoti (minimalus kiekis), nėra pagrindo konstatuoti, kad aiškiai nėra nusikalstamos veikos sudėties (Juozapavičius, 2017, p. 41).

Svarbu pažymėti, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau EŽTT) byloje Znakovas prieš Lietuvą išanalizavo situaciją, kurioje atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą. Trumpai bylos fabula tokia, kad į policijos pareigūnus telefoniniu skambučiu kreipėsi moteris dėl prieš ją nukreipto vyro smurto. Atvykę į įvykio vietą policijos pareigūnai sulaikė neblaivą vyrą, kuris pakeliui į policijos komisariatą priešinosi ir elgėsi agresyviai, todėl prieš jį buvo panaudotas elektros šokas. Vėliau šis vyras pateikė skundą ir siekė ikiteisminio tyrimo pradėjimo dėl nežymaus sveikatos sutrikdymo. Lietuvoje prokuroras,

ikiteisminio tyrimo teisėjas, apygardos teismas atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą, nes buvo konstatuota, kad generalinio policijos komisaro patvirtintos taisyklės naudoti elektros šoką leidžia, todėl neatlikus ikiteisminio tyrimo akivaizdus policijos pareigūnų teisėtas elgesys. EŽTT sprendime akcentavo, kad analizuojamos situacijos tyrimas turėjo vykti (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2019 m. lapkričio 19 d. sprendimas).

Galima teigti, kad praktikoje pasitaiko atvejų, kai atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas taikomas nepagrįstai. Būtent BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktas, kuriame numatyta, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių yra apimantis įvairias aptartas praktines situacijas, todėl dar iki baudžiamojo proceso pradžios santykinai patikimai nuspręsti, kad nepadaryta nusikalstama veika yra sudėtinga, kas gali lemti nepagrįstai atsisakytus pradėti ikiteisminius tyrimus. Manytina, kad atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą dėl to, jog nepadaryta nusikalstama veika galima tik esant nesudėtingoms situacijoms. Jeigu informacija apie nusikalstamą veiką plačios apimties, paini, reikalaujanti daugiau pastangų suprasti esmę ir nėra galimybės patikimai nuspręsti, ar nusikalstama veika iš tikrųjų buvo padaryta, tokiu atveju svarbu pradėti ikiteisminį tyrimą.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta antroji aplinkybė, kuriai esant baudžiamasis procesas negalimas, susijusi su baudžiamosios atsakomybės senaties terminų suėjimu. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis - tai tokia teisinė situacija, kai suėjus baudžiamajame įstatyme nustatytam terminui ir esant kitoms baudžiamajame įstatyme nustatytoms sąlygoms nusikalstamą veiką padaręs asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tai reiškia, kad suėjus baudžiamajame įstatyme nustatytiems terminams asmens atžvilgiu negali būti priimamas apkaltinamasis nuosprendis, paskirta bausmė ir atsirasti teistumas (Riaubaitė, 2009, p. 160). Šio baudžiamosios teisės instituto įtvirtinimas BK grindžiamas reikalavimu, kad baudžiamoji atsakomybė turi atsirasti tuoj pat po nusikalstamos veikos padarymo arba praėjus kuo trumpesniai laikui po jos padarymo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Patraukimas baudžiamojon atsakomybėn praėjus ilgesniai laikui nuo nusikalstamos veikos padarymo būtų beprasmis, nes bausmė ar baudžiamojo poveikio priemonė neleistų pasiekti joms keliamų tikslų (Goda, *et al.*, 2003, p. 16). BK 95 straipsnyje numatyti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminų skaičiavimo ir taikymo pagrindai. Pastebėtina kad numatyti senaties terminai yra skirtingi. Trumpiausias senaties terminas yra 3 metai dėl padaryto baudžiamojo nusižengimo. Kuo sunkesnė nusikalstama veika padaryta, tuo senaties terminas yra

ilgesnis. Už tyčinį kito žmogaus gyvybės atėmimą nustatytas 30 metų senaties terminas. Reiškia, kad senaties termino intervalas, numatytas baudžiamajame įstatyme prasideda nuo 3 metų ir tęsiasi iki 30 metų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad yra galimas apkaltinamojo nuosprendžio senaties eigos sustojimas, jeigu įtariamuoju ar kaltinamuoju pripažintas asmuo tyčia slepiasi nuo baudžiamosios atsakomybės. Svarbu paminėti ir tai, kad tuo atveju, kai teisėsaugos institucijos nežino nusikalstamą veiką padariusio asmens, stengiasi jį surasti, bet visos pastangos yra bevaisės, įstatymas numato tyrimo dėl tokių nusikalstamų veikų išaiškinimo trukmės ribas, kurios siejamos su apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminais. Pavyzdžiui, jeigu padaryto baudžiamojo nusižengimo kaltininkas neišaiškinamas daugiau nei dvejus metus, ikiteisminis tyrimas turi būti nutraukiamas, nes net ir surastas jis negalėtų būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn dėl suėjusių senaties terminų, t. y. dėl nutrūkusio padarytos nusikalstamos veikos (šiuo atveju baudžiamojo nusižengimo) ir baudžiamosios atsakomybės ryšio. Minėtoji nuostata taikoma, jeigu yra BK 95 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytos sąlygos: asmuo nesislėpė nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo ir nepadarė naujos tyčinės nusikalstamos veikos (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 46). Pažymėtina, kad tam tikroms nusikalstamų veikų rūšims, nėra taikoma senatis, kurios įvardintos BK 95 straipsnio 9 dalyje. Tai nusikalstamos veikos, susiję su genocidu, tarptautinės teisės draudžiamu elgesiu su žmonėmis, priverstiniu dingimu, kankinimu, tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymu, civilių trėmimu ir perkėlimu, tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žalojimu, kankinimu ar kitokiu nežmonišku elgesiu su jais ar jų turto apsaugos pažeidimu, civilių ar karo belaisvių prievartiniu panaudojimu prieš ginkluotuosiose pajėgose, saugomų objektų naikinimu ar nacionalinių vertybių grobstymu, agresija, draudžiama karo ataka, uždraustų karo priemonių naudojimu, aplaidžiu vado pareigų vykdymu. Bendrai aptarus senaties termino institutą, svarbu paanalizuoti jo taikymą atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą. Suprantama, kad ikiteisminis tyrimas negalės būti pradėtas, jeigu suėjo apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminai, numatyti BK 95 straipsnio 1 dalyje. Pažymėtina, kad jeigu jau atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą remiantis šiuo punktu, tai svarbu žinoti veikos padarymo laiką bei koks konkretus veikos kvalifikavimas. Veikos padarymo laikas svarbus, nes senaties terminas skaičiuojamas nuo nusikalstamos veikos padarymo iki nuosprendžio priėmimo dienos, o veikos kvalifikavimas aktualus dėl senaties termino tęstinumo.

Teismų praktikoje pažymėta, kad tais atvejais, kai nusikalstama veika yra trunkamojo pobūdžio ir nėra pagrindo nustatinėti jos laiko pagal padarinių kilimą,

pripažįstama, kad tokios veikos laikas yra visas laikas, per kurį ji buvo daroma. Juridiškai svarbus laikas, nuo kurio pradedama skaičiuoti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis, yra trunkamosios nusikalstamos veikos nutraukimo laikas. Nagrinėjamu atveju A. A. pareiškimu bei skundais keliamas klausimas dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagal BK 245 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos požymius. Ši nusikalstama veika yra teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymas, kuris suprantamas kaip susilaikymas nuo teismo sprendimu paskirtos pareigos įvykdymo, turint objektyvią galimybę ją įvykdyti. Akivaizdu, kad BK 245 straipsnyje numatytas baudžiamasis nusižengimas nutrūksta, kai kaltininkas pradeda vykdyti teismo sprendimą arba teisėsaugos institucijos pradeda jo baudžiamąjį persekiojimą dėl teismo sprendimo nevykdymo. Šiuo konkrečiu atveju trunkamoji nusikalstama veika nebuvo pradėta vykdyti, o ir baudžiamasis persekiojimas nevyko, todėl nėra pagrindo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktą (Panevėžio apygardos teismo 2012 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Reiškia, kad iki ikiteisminio tyrimo pradžios svarbu patikrinti, ar iš pateiktos informacijos apie galimai padarytą nusikalstatmą veiką galima spręsti dėl apkaltinamojo nuosprendžio senaties termino suėjimo. Pagrindiniai akcentai yra patikrinimas ar konkrečiai nusikalstamai veikai galimas senaties termino taikymas, ir ar senaties terminas suėjęs, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pabaigos momentą.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatyta, jei veiką padaręs asmuo nėra sulaukęs tam tikro amžiaus, tai baudžiamasis procesas nėra galimas. Asmens amžius, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus, reglamentuojamas BK 13 straipsnyje. Šio BK straipsnio 1 dalyje numatytos dvi amžiaus ribos, kurios yra šešiolika metų ir keturiolika metų. Bendroji taisyklė, kad asmuo baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas, kai jis sulaukęs šešiolikos metų. Antroje straipsnio dalyje numatytos konkrečios nusikalstamos veikos, kurias padarius baudžiamąja tvarka asmenys atsako nuo keturiolikos metų. Pastebėtina, kad jaunesnis amžius baudžiamajai atsakomybei kilti yra išimtis iš bendros taisyklės, todėl veikų sąrašas, už kurias atsako sulaukę keturiolikos metų asmenys yra baigtinis. Asmenys nuo keturiolikos metų atsako už nužudymą (BK 129 straipsnis), sunkų sveikatos sutrikdymą (BK 135 straipsnis), išžaginimą (BK 149 straipsnis), seksualinį prievartavimą (BK 150 straipsnis), vagystę (BK 178 straipsnis), plėšimą (BK 180 straipsnis), turto prievartavimą (BK 181 straipsnis), turto sunaikinimą ar sugadinimą (BK 187 straipsnio 2 dalis), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą (BK 254 straipsnis), narkotinių ar psichotropinių

medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitokį neteisėtą užvaldymą (BK 263 straipsnis), transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą (BK 280 straipsnio 2 dalis).

Šiam punktui pateiktinas teismų praktikos pavyzdys galėtų būti, kad L. B. 2021 m. gegužės 1 d., apie 18.21 val., veikdamas kartu su asmeniu, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu neturėjo amžiaus, nuo kurio atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus, turėdamas tikslą pagrobti svetimą turtą, būdamas UAB „(duomenys neskelbtini)“ parduotuvėje „(duomenys neskelbtini)“, adresu (duomenys neskelbtini), abiem užėjus už kasos ir asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu neturėjo amžiaus, nuo kurio atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus, suradus raktą ir atsirakinus „(duomenys neskelbtini)“ terminalo kasą, tokiu būdu įsibrovus į ją, iš jos bendrais veiksmais pagrobė 565 Eur grynujų sumą, kuriuos laikydami rankose pasišalino pro prekybos centro išėjimo vartus, t. y. tokiais veiksmais pagrobė svetimą – UAB „(duomenys neskelbtini)“ priklausantį – turtą, kurio vertė 565 Eur (Kauno apylinkės teismo 2022 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pateikta konkreti situacija akivaizdžiai leidžia suvokti, kad jaunesnis nei keturiolikos metų asmuo (nes nusikalstama veika kvalifikuota pagal BK 178 straipsnio 2 dalį), nors ir padarė teisei priešingus veiksmus, tačiau jo atžvilgiu baudžiamasis procesas nevyksta.

Dar įdomus aspektas dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą remiantis analizuojamu punktu yra tai, kad asmuo laikomas sulaukęs įstatymo nustatyto amžiaus ne jo gimimo, o kitą dieną (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Jeigu nusikalstama veika padaryta gimimo dieną, kai asmeniui sueina amžius, kuris leidžia kilti baudžiamajai atsakomybei, privalu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Sprendžiant klausimą dėl amžiaus, turi būti patikrinti asmens dokumentai.

3 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta, kad jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą, turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminis tyrimas dėl tam tikro pobūdžio nusikalstamų veikų, kurios yra visos *expressis verbis* išvardytos BPK 167 straipsnio 1 dalyje, gali būti pradėdamas tik tada, jeigu yra nukentėjusiojo skundas arba nukentėjusiojo teisėto atstovo pareiškimas. Reiškia, kad gavus informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, kuri patenka į BPK 167 straipsnio 1 dalies numatytų veikų sąrašą, būtina patikrinti ar yra pateiktas nukentėjusiojo

skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas. Jeigu tokio pareiškimo ar skundo nėra, baudžiamasis procesas dėl tokio pobūdžio nusikalstamų veikų negali būti pradėtas ir vystomas. Svarbu pažymėti, kad šis teisinis reguliavimas turi išimtis. Išimtyse reiškia, kad tam tikrais atvejais ikiteisminis tyrimas gali būti pradėtas ir tada, jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo. Pagal baudžiamąjį įstatymą yra numatytos dvi tokio pobūdžio išimtyse:

1. Jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, ikiteisminis tyrimas tam tikrais atvejais privalo būti pradėdamas prokuroro reikalavimu. Pažymėtina, kad šitą reikalavimą prokuroras gali priimti tik jeigu motyvuotai konstatuoja dvi papildomas alternatyvias sąlygas:

- nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę arba
- dėl nusikalstamos veikos yra padaroma žala tokiam asmeniui, kuris dėl asmeninių priežasčių negali ginti savo teisėtą interesų.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra išaiškintos nusikalstamos veikos visuomeninės reikšmės ir asmens dėl nusikalstamos veikos patyrusio žalą, tačiau negalinčio ginti savo teisių sampratos. „Nusikalstamos veikos visuomeninė reikšmė sietina ne su kuriuo nors vienu nusikalstamos veikos požymiu ar keliais iš jų, o su įvairiais nusikalstamos veikos požymiais ir įvairiomis jos padarymo aplinkybėmis. Sprendžiant, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir dėl kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). „Sprendžiant, ar asmuo dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, būtina atsižvelgti į tai, kad šis teisinis pagrindas taikomas tokioms situacijoms, kai asmuo apskritai negali pats arba per teisėtą savo atstovą išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus arba negali pats ar per teisėtą savo atstovą atlikti tam tikrų veiksmų, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti (pavyzdžiui, dėl fizinės ar psichinės negalios, teisinio subjektiškumo nebuvimo ir kt.), taip pat ir tokioms situacijoms, kai nors asmuo ir gali pats arba per teisėtą savo atstovą išreikšti valią ginti savo teisėtus interesus, gali pats arba per teisėtą savo atstovą atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti, tačiau šių veiksmų objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti (pavyzdžiui, dėl negalėjimo gauti reikalingos informacijos, neturėjimo teisės atlikti reikiamus proceso veiksmus, dėl asmens, padariusio nusikalstamą veiką, teisinės

neliečiamybės ir kt.)“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas).

2. Tam tikros veikos, o konkrečiai grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą, išžagininimas, seksualinis prievartavimas ir privertimas lytiškai santykiauti gali būti pradedamos tirti tada, jeigu turi smurto artimoje aplinkoje požymių. Tokiu atveju šios nusikalstamos veikos irgi gali būti pradedamos tirti nepaisant to, kad nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo. Smurto artimoje aplinkoje požymiai yra numatyti Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme.

Bendrai aptarus privačiai viešo kaltinimo institutą, svarbu aptarti nukentėjusiojo skundą, jo teisėto atstovo pareiškimą, prokuroro reikalavimą, kurių nesat atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą. Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje pažymėta, kad nukentėjusiojo skundai ar jo teisėto atstovo pareiškimai nėra keliami nei formos nei turinio reikalavimai. Pripažįstama, kad toks skundas (pareiškimas) gali būti paduodamas tiek raštu, tiek žodžiu. Jeigu skundas (pareiškimas) paduodamas žodžiu, tokiu atveju turi būti surašomas protokolas – pareiškimas. Tačiau, visais atvejais turi būti aiški nukentėjusiojo (jo teisėto atstovo) valia pradėti baudžiamąjį procesą dėl padarytos nusikalstamos veikos. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo nurodyta, kad apeliacinės instancijos teismas klaidingai nepripažino nukentėjusiojo skundo, nes pastarasis pranešimą policijai apie nusikalstamos veikos įvykį įformino protokolu – pareiškimu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad nukentėjusysis R. P. parodė iniciatyvą pradėti baudžiamąjį procesą, ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas ir ne jo kompetencija spręsti, kaip turi būti pavadintas ir įformintas pareikštas noras siūlyti pradėti baudžiamąjį procesą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi svarbu atkreipti dėmesį, kad ikiteisminio tyrimo pradžia svarbi nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo iniciatyva, bet ne skundo (pareiškimo) formalumas.

Prokuroro reikalavimo samprata yra apibrėžta generalinio prokuroro rekomendacijose ir jam keliami formalūs reikalavimai. Nurodoma, kad prokuroro reikalavimas įforminamas atskiru dokumentu arba nutarimu, kuriame nurodomi motyvai, pagrindžiantys, jog veika turi visuomeninę reikšmę, ar kad ja padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų (Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo..., 2008).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išaiškinta, kad „Prokuroro reikalavimas - tai baudžiamojo proceso pradėjimo forma, skirta viešajam

interesui ginti, o nukentėjusio asmens pareiškimas ir jo teisėto atstovo skundas skirti privačiam interesui ginti. Šios teisėtos baudžiamojo proceso pradėjimo formos neturi būti suprantamos kaip viena kitą paneigiančios, jos yra skirtos žmogaus ir asmens teisėms bei laisvėms, visuomenės ir valstybės interesams ginti“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

3 straipsnio 1 dalies 5 punkte įtvirtinta, kad mirus asmeniui, kuris, kaip manoma, galėjo padaryti nusikalstamą veiką, ikiteisminis tyrimas negali būti pradedamas, išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių. Reiškia, kad jeigu gauta informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ir nurodytas konkretus subjektas, kuris galimai atitinkamą veiką padarė, tai reikia atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą tuo atveju, jeigu subjektas yra miręs. Tai paaiškinama tuo, kad siekti mirusio asmens nubaudimo yra beprasmiška. Teisės literatūroje pastebėta, kad dažniausiai ikiteisminis tyrimas pradedamas dar nežinant, kas galėjo padaryti nusikalstamą veiką, todėl ši aplinkybė yra aktualesnė sprendžiant ne ikiteisminio tyrimo pradėjimo, o jo nutraukimo klausimą (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 51). Manytina, kad aptartos išimtys, susijusios su asmens reabilitavimu ir bylos atnaujinimu yra aktualios kai ikiteisminio tyrimo stadija pasibaigusi ir byla patekusi į teismą.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punkte įtvirtinta, kad baudžiamasis procesas nėra galimas, jeigu asmeniui įsiteisėja teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu. Tokia susiklosčiusi situacija reiškia, kad už tą pačią nusikalstamą veiką negalima bausti du kartus. Šio principo lotyniškas įvardijimas yra *non bis in idem*, kuris įtvirtintas ne tik nacionalinėje, bet ir tarptautinėje teisėje. Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad „Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad „Niekas neturi būti antrą kartą teisiamas ar baudžiamas už nusikaltimą, už kurį jis jau buvo galutinai nuteistas ar išteisintas pagal kiekvienos šalies įstatymą ir baudžiamojo proceso normas“ (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1992). Taip pat šio principo esmę tik perteiktą kitais žodžiais galima rasti ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Septintojo protokolo 4 straipsnyje (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių..., 1950), Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 50 straipsnyje (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016). Toliau svarbu paanalizuoti aptariamo *non bis in idem* principo taikymą teismų praktikoje.

Teismų praktikoje suformuluota nuostata, jog įsiteisėjus teismo nuosprendžiui arba nutarčiai ar prokuroro nutarimui nutraukti procesą, baudžiamasis procesas laikomas baigtu ir naujas (pakartotinis) baudžiamasis procesas dėl tos pačios nusikalstamos veikos draudžiamas nepriklausomai nuo anksčiau priimto teismo sprendimo rūšies ar proceso nutraukimo pagrindo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kitoje byloje dėl pareiškėjo skundo dalies, susijusios su A. Z., prokuroro 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimu buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punkte nurodytu pagrindu, nes šis pareiškėjo skundas yra kartotinis, jis jau buvo išnagrinėtas baudžiamojoje byloje Nr. (duomenys neskelbtini) ir dėl jo buvo priimta galutinė bei neskundžiama (duomenys neskelbtini) teisėjos J. K. 2020 m. rugsėjo 18 d. nutartis. Šiam prokuroro nutarimui pritarė ir apylinkės teismas skundžiama nutartimi. Nors pareiškėjas ir šiame skunde toliau dėsto apie tai, kad A. Z. jį apšmeižė, ir, jo nuomone, tokie jo veiksmai buvo neteisėti ir užtraukiantys jam baudžiamąją atsakomybę, tačiau dar kartą vertinti tas pačias aplinkybes, kurios buvo išnagrinėtos ir įvertintos baudžiamojoje byloje Nr. (duomenys neskelbtini), skundą nagrinėjantis apygardos teismas pagrindo nenustatė (Panevėžio apygardos teismo 2020 m. lapkričio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Svarbu pažymėti, kad administraciniai nusižengimai pripažįstami baudžiamosios prigimties pažeidimais ir be jokių išimčių patenka į *non bis in idem* principo veikimo sritį (Ažubalytė, Fedosiuk, 2021, p. 604). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2005 m. nutarime išaiškino, kad jeigu asmuo už teisei priešingą veiką buvo patrauktas ne baudžiamojon, bet administracinėn atsakomybėn, t. y. jam buvo pritaikyta sankcija – paskirta nuobauda ne kaip už nusikaltimą, bet kaip už administracinį nusižengimą, jis už tą veiką negali būti traukiamas dar ir baudžiamojon atsakomybėn (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas).

Sprendžiant klausimą dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, turi būti patikrinama ar asmens atžvilgiu, dėl kurio veiksmų skundžiamasi, nėra teismo nutarties ar prokuroro nutarimo nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 7 punkte įtvirtinta nuostata, kad baudžiamasis procesas nėra galimas, jeigu egzistuoja bent viena BK V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė. Baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė formaliai atitinka BK numatyto nusikaltimo požymius ir yra sąmoninga, valinga asmens veika, kuri padaroma ypatingomis aplinkybėmis, pašalinančiomis jos pavojingumą visuomenei arba

pavojingumą visuomenei ir priešingumą baudžiamajai teisei, o kartu ir baudžiamąją atsakomybę, bei paverčiančiomis ją visuomenei naudinga arba baudžiamąja prasme neutralia. Kaip žinoma, tam, kad asmenį būtų galima traukti baudžiamojon atsakomybėn, jo veika turi atitikti abu nusikaltimo požymius, tai yra, pavojingumą visuomenei ir priešingumą baudžiamajai teisei. Vieno iš jų nebuvimas daro baudžiamąją atsakomybę neįmanoma. Iš to, kas pasakyta, galima spręsti, kad veika, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių elementas, nėra pavojinga visuomenei ir priešinga baudžiamajai teisei, todėl laikoma (manoma), kad asmuo nėra įvykdęs nusikalstamos veikos, t. y. nėra pagrindo patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn (Kujalis, 2002, p. 65).

Šiuo metu galiojančiame baudžiamajame įstatyme įtvirtintos aštuonios baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės:

1. Būtinoji gintis (BK 28 straipsnis);
2. Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas (BK 29 straipsnis);
3. Profesinių pareigų vykdymas (BK 30 straipsnis);
4. Būtinasis reikalingumas (BK 31 straipsnis);
5. Teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas (BK 32 straipsnis);
6. Įsakymo vykdymas (BK 33 straipsnis);
7. Pateisinama profesinė ar ūkinė rizika (BK 34 straipsnis);
8. Mokslinis eksperimentas (BK 35 straipsnis).

Pastebėtina, kad mokslo darbuose baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės nėra dažnas analizavimo objektas, nors atitinkami klausimai teismų praktikoje būna ypač sudėtingi. Galima teigti, kad būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas – vieni iš sudėtingiausių BK Bendrosios dalies klausimų. BK V skyrių „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“ galima vadinti savotiška pilkaja zona, kurioje teisėkūros, teismų praktikos ir mokslo aktyvumas itin menkas (Švedas, *et al.*, 2017, p. 109). Kadangi daug literatūros apie baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes nėra, todėl magistro darbe analizuojama, kas yra aptarta teisinėje literatūroje šiuo klausimu. Nenutolstant nuo analizuojamos temos, svarbu akcentuoti, kad pakankamai sudėtinga nuspręsti, kada už padarytą veiką turi kilti baudžiamoji atsakomybė, o kada tam tikros aplinkybės leidžia pašalinti baudžiamosios atsakomybės atsiradimą. Toliau bus aptartos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės.

Pavelas Kujalis ne tik parašė straipsnį apie baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sampratą, bet ir 2004 m. apgynė daktaro disertaciją apie būtinąjo reikalingumo problematiką. Minėtas autorius pažymėjo, kad būtinąjo reikalingumo situacija atsiranda,

kai susiduria kelios įstatymo saugomos vertybės ir išgelbėti labiau reikšmingą vertybę galima tik padarant žalą kitai, mažiau reikšmingai vertybei. Kalbant apie asmens nusikalstamus veiksmus, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, reikia pastebėti, kad nusikalstamos veikos padarymo stadijos neatspindi pavojaus akivaizdumo, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, atsiradimo ir pasibaigimo. Todėl kiekvienu konkrečiu atveju, sprendžiant klausimą dėl pavojaus akivaizdumo, reikia remtis bendromis taisyklėmis, tai yra, atsižvelgti į pavojaus realumą ir jo nedelsiamo pašalinimo būtinybę (Kujalis, 2004, p. 179).

Kita baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė – būtinoji gintis. Būtiną gintis BK 28 straipsnio 2 dalyje yra reglamentuota, kaip situacija, kai asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis, neperžengdamas būtiniosios ginties ribų, padarė baudžiamajame įstatyme numatyto nusikaltimo ar nusižengimo požymius formaliai atitinkančią veiką gindamasis ar gindamas kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsینimosi. Teisė į būtinąją gintį nėra absoliuti, gynyba negali peržengti tam tikrų įstatyme nustatytų ribų. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas numatė BK 28 straipsnio 3 dalyje atvejus, kuomet, esant būtiniosios ginties situacijai, netgi tiesiogine tyčia užpuolikai atimta gyvybė ar sunkiai sutrikdyta sveikata nebus laikoma būtiniosios ginties ribų peržengimu. Besiginančiojo veiksmai nebus pripažinti būtiniosios ginties ribų peržengimu, jeigu gynėsis asmuo minėtą žalą užpuolikai padaro dėl didelio sumišimo ar išgąščio, kuri sukėlė pavojingas kėsینimasis, arba gindamasis nuo įsibrovimo į būstą. Taigi būtiniosios ginties ribų peržengimas jau yra pavojinga veikla, turinti nusikaltimo sudėties požymių ir užtraukianti baudžiamąją atsakomybę pagal atitinkamus BK straipsnius. Jeigu peržengiamos būtiniosios ginties ribos baudžiamasis procesas privalo būti pradėtas.

Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas - tokia situacija, kai vejantis, stabdant, neleidžiant ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui padaroma turtinė žala, nesunkus sveikatos sutrikdymas arba sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo, o sulaikant nusikaltimo vietoje asmenį, tyčia nužudžiusį ar pasikėsinusį nužudyti, - sunkus sveikatos sutrikdymas, jeigu nusikalstamą veiką padariusio asmens kitaip nebuvo galima sulaikyti. Žalos, sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, padarymas, kai neviršijamos sulaikymui būtinos priemonės, laikomas socialiai vertingu elgesiu ir vertinamas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė (Abramavičius, *el. al.*, 2004, p. 188).

Profesinių pareigų vykdymas - situacija, kai žalos baudžiamojo įstatymo ginamiems interesams padaro asmuo, vykdamas įstatymuose ar kituose teisės aktuose numatytas funkcijas ar pareigas. Profesinių pareigų vykdymas yra baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė tik tuo atveju, jei tokios pareigos atliekamos vadovaujantis įstatyme ar kitame teisės akte numatytomis sąlygomis ir jas vykdamas neperžengiamas įstatymo ar kito teisės akto nustatytos ribos (Abramavičius, *el. al.*, 2004, p. 194).

Teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas - komentuojamame straipsnyje įtvirtintos dvi savarankiškos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės:

- 1) nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis,
- 2) kita teisėta teisėsaugos institucijos užduotis.

Nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis - sankcionuoti veiksmai, formaliai turintys nusikalstamos veikos ar kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekami siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsimosi įstatymų saugomas asmens teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą.

Kita teisėta teisėsaugos institucijos užduotis - kompetentingo teisėsaugos institucijos pareigūno sankcionuota veika, formaliai turinti nusikalstamos veikos požymius, kuria siekiama apginti teisės saugomus asmens, visuomenės bei valstybės interesus (Abramavičius, *el. al.*, 2004, p. 202, 203, 205).

Įsakymo, potvarkio ar nurodymo vykdymas asmens veiksmai, kai baudžiamojo įstatymo ginamiems interesams jis padaro žalos vykdydamas aukštesnio pagal pavaldumą asmens įsakymą, potvarkį ar nurodymą. Tokie veiksmai, nors ir atitinka tam tikrą BK Specialiojoje dalyje numatytą nusikalstamos veikos sudėtį, negali būti laikomi nusikalstamais, kadangi jie yra teisėti ir atlikti ginant visuomenei naudingus interesus. Šio instituto egzistavimas padidina vadovaujančiųjų asmenų ir jų duodamų įsakymų, potvarkių ar nurodymų reikšmę, taip pat užtikrina įsakymus vykdančių asmenų teisinį saugumą (Abramavičius, *el. al.*, 2004, p. 209).

Profesinės ar ūkinės rizikos situacija galima bet kurioje sąmoningoje žmogaus veiklos sferoje, kai reikia profesinių žinių, mokslo, technikos panaudojimo. Pateisinama profesinė ar ūkinė rizika sudaro savarankišką aplinkybę, šalinančią baudžiamąją atsakomybę (Abramavičius, *el. al.*, 2004, p. 213).

Šiuolaikinėmis spartaus mokslo ir technikos vystymosi sąlygomis iškyla būtinybė įsisavinti naujas technologijas gamybos procese, diegti naujus gydymo metodus medicinoje ir panašiai. Siekiant geresnių rezultatų neretai nauji eksperimentai bei bandymai yra susiję su rizika padaryti fizinę žalą žmogaus gyvybei ir sveikatai ar žymią

materialinę žalą. Tačiau net ir rizikingi veiksmai yra socialiai vertingi, nes jie skirti kurti techninę pažangą, išrasti naujus gydymo metodus ir preparatus, nustatyti gamtos vystymosi dėsningumus bei juos kontroliuoti ir panašiai. Mokslinis eksperimentas galimas bet kurioje sąmoningoje žmogaus veiklos sferoje, kai reikia profesinių žinių, mokslo, technikos panaudojimo (Abramavičius, *el. al.*, 2004, p. 220).

Darytina išvada, kad baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės yra labai panašios į nusikalstamas veikas. Šis panašumas reikalauja daug pastangų, kad būtų nuspręsta laikyti asmenį nekaltu ar nusipelniusiu atsakyti pagal baudžiamąjį įstatymą. Manytina, kad šio konkretaus punkto taikymas praktikoje yra problematiškas, nes per dešimties dienų terminą sudėtinga surinkti duomenis, kurie leistų santykinai patikimai nuspręsti, ar konkretus įvykis atitinka BK V skyriuje numatytas baudžiamąją atsakomybę šalinančias situacijas.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 8 punkte įtvirtinta nuostata, kad baudžiamasis procesas negalimas asmeniui, kurį atsisakyta persekioti baudžiamąja tvarka pagrindais, kurie numatyti Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatyme. Pastebėtina, kad BPK 3 straipsnio 1 dalį šis punktas papildė 2020 metais. Atsisakymo asmenį persekioti baudžiamąja tvarka pagrindai įtvirtinti Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymo 19 straipsnyje (Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos..., 2020). Minėto straipsnio 1 dalyje numatyta, kad asmenį atsisakoma persekioti baudžiamąja tvarka, jeigu jis reikšmingai slaptai bendradarbiavo ir nors dalyvavo organizuotos nusikalstamos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamosiose veiklose, tačiau suteikė informacijos apie:

- 1) sąraše esančių organizuotų nusikalstamų grupių pobūdį, sudėtį, struktūrą, buvimo vietą ar veiklą;
- 2) nusikaltimus, kuriuos padarė ar rengiasi daryti sąraše esančios organizuotos nusikalstamos grupės ar jų nariai, ryšius su kitomis organizuotomis nusikalstamomis grupėmis, įskaitant tarptautinius ryšius, jei tokie ryšiai žinomi, ir organizuotų nusikalstamų grupių narių neteisėtos kilmės turtą.

Vadinasi, nusikalstamos veikos procese dalyvavęs asmuo turi galimybę bendradarbiauti su teisėsaugos pareigūnais ir sulaukti jo padėtį gerinančio spėdimu, t. y. atsisakymo persekioti baudžiamąja tvarka. Logiška, kad tokioje situacijoje pradėti ikiteisminį tyrimą nėra prasmės, todėl turi būti atsisakoma tai padaryti.

Toliau magistro darbe tikslinga aptarti statistinius duomenis, susijusius su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų taikymu praktikoje.

Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos puslapyje pateikta nusikalstamumo statistika Lietuvos Respublikoje – užregistruotas nusikalstamų veikų skaičius.

1 lentelė. Užregistruota nusikalstamų veikų 2019, 2020, 2021 metais

	2019 m.	2020 m.	2021 m.
	Užregistruota nusikalstamų veikų	Užregistruota nusikalstamų veikų	Užregistruota nusikalstamų veikų
Iš viso	51449	46307	42525

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (IRD) duomenų bazėmis. Prieiga per internetą: <<https://ird.lt/>>.

Integruotos baudžiamojo proceso informacinės sistemos (IBPS) duomenų pagrindu parengta statistinė informacija apie 2019, 2020, 2021 metais priimtus procesinius sprendimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

2 lentelė. Atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus 2019, 2020, 2021 metais

	2019 m.		2020 m.		2021 m.	
	Atsisakyta pradėti IT	Atsisakyta pradėti IT dėl dalies veikų	Atsisakyta pradėti IT	Atsisakyta pradėti IT dėl dalies veikų	Atsisakyta pradėti IT	Atsisakyta pradėti IT dėl dalies veikų
Viso	32763	29	28751	29	25912	23
Sprendimas atsisakyti pradėti IT priimtas vadovaujantis BPK*:						
3 str.	231	-	196	-	295	-
3 str. 1 d.	272	2	269	-	245	-
3 str. 1 d. 1 p.	24857	22	22431	24	19993	18
3 str. 1 d. 2 p.	82	-	57	-	41	-
3 str. 1 d. 3 p.	1249	-	756	-	730	-
3 str. 1 d. 4 p.	5795	2	5077	2	4130	3
3 str. 1 d. 5 p.	48	-	42	-	54	-
3 str. 1 d. 6 p.	99	-	93	1	68	-
3 str. 1 d. 7 p.	19	-	13	-	417	-
3 str. 1 d. 8 p.	-	-	1	-	2	-

Lietuvos Respublikoje 2019 metais užregistruota 51449 nusikalstamų veikų, o atsisakyta pradėti 32763 ikiteisminius tyrimus. Reiškia, kad pradėti 18686 ikiteisminiai tyrimai.

2020 metais užregistruota 46307 nusikalstamų veikų, o atsisakyta pradėti 28751 ikiteisminius tyrimus. Reiškia, kad padėti 17556 ikiteisminiai tyrimai.

2021 metais užregistruota 42525 nusikalstamų veikų, o atsisakyta pradėti 25912 ikiteisminius tyrimus. Reiškia, kad pradėti 16613 ikiteisminiai tyrimai.

Darytina išvada, kad Lietuvos Respublikoje gerokai dažniau atsisakoma pradėti ikiteisminius tyrimus nei jie pradedami, kas suponuoja apie susiformavusios praktikos ydingumą.

Toliau įdomu aptarti atsisakytus pradėti ikiteisminius tyrimus, remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies atitinkamu punktu. Dažniausiai analizuoto laikotarpio metu buvo atsisakoma pradėti ikiteisminius tyrimus pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktą, kuriame įtvirtinta, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Remiantis šiuo pagrindu 2019 m. buvo atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus 24857 kartus, 2020 m. – 22431 kartus, o 2021 m. – 19993 kartus. Pastebima atsisakytų pradėti ikiteisminius tyrimus sprendimų mažėjimo tendencija dėl to, kad nepadaryta nusikalstama veika, bet skaičiai vis tiek yra akivaizdžiai per dideli. Praktikoje, remiantis šiuo pagrindu atsisakoma pradėti ikiteisminius tyrimus ir tais atvejais, kai duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi, tačiau šiame darbe jau buvo aptarta, kad tai retai pasitaikančios situacijos. Kas aptarta, leidžia pritarti Remigijaus Merkevičiaus minčiai, kad baudžiamojo persekiojimo institucijų vystoma teisinė praktika visuotinai ignoruoja fundamentalų procesinį standartą, pagal kurį ikiteisminis tyrimas privalo būti pradėtas net ir tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai abejoja, nėra tikri ar įsitikinę, ar *in concreto* buvo padaryta nusikalstama veika (Merkevičius, 2021).

BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktas yra susijęs su apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino suėjimu. Šiuo pagrindu 2019 m. buvo atsisakyta pradėti 82 ikiteisminius tyrimus, 2020 m. – 57, o 2021 m. – 41.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 3 punkto atveju atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, jei asmuo nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. 2019 m., remiantis šiuo pagrindu atsisakyta pradėti 1249 ikiteisminius tyrimus, 2020 m. – 756, o 2021 m. – 730. Tai vienas iš atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų, kurio objektyvumu abejojama nėra, kadangi jauno amžiaus kriterijus nustatomas iš informacijos, pateiktos asmens dokumentuose.

Antras pagal dažnumą buvo atvejis, kai atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 4 punktą – jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo, kai baudžiamasis procesas gali būti

pradėtas tik šiems esant. 2019 m., remiantis šiuo pagrindu atsisakyta pradėti 5795 ikiteisminius tyrimus, 2020 m. – 5077, o 2021 m. – 4130. Darytina išvada, kad šiuo atveju svarbus nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių asmenų drąsus kreipimasis į teisėsaugos institucijas, tačiau galima teigti, kad tokių asmenų aktyvumo trūksta.

2019 m. 48 kartus buvo atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus dėl asmens mirties, 2020 m. – 42, o 2021 m. – 54 kartus.

2019 m. 99 kartus, 2020 m. 93 kartus, o 2021 m. 68 kartus atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus dėl to, kad asmeniui įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punktą.

Analizuotų trejų metų laikotarpiu pastebėtas ženkliai išaugęs atsisakymų pradėti ikiteisminius tyrimus skaičius dėl BK V skyriuje numatytų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių. 2019 m. pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 7 punktą atsisakyta pradėti 19 ikiteisminių tyrimų, 2020 m. – 13, o 2021 m. atsisakymų pradėti ikiteisminius tyrimus skaičius išaugo net iki 417 kartų.

2020 m. BPK papildė naujas galimas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą atvejais - 3 straipsnio 1 dalies 8 punktas. 2020 m., remiantis šiuo pagrindu atsisakyta pradėti 1 ikiteisminį tyrimą, o 2021 m. atsisakyta pradėti 2 ikiteisminius tyrimus.

3. Atsisakymo pradėti ikiteisminį įforminimas ir apskundimas

BPK 168 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad atsisakydamas pradėti ikiteisminį tyrimą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas surašo motyvuotą nutarimą. Jeigu ikiteisminį tyrimą atsisako pradėti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tokį nutarimą dar turi patvirtinti ikiteisminio tyrimo vadovas arba jo įgaliotas asmuo. Nutarime nurodoma, koks prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, dėl kokio skundo, pareiškimo ar pranešimo, dėl kokių priežasčių atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą. Motyvus nurodyti būtina, nes nutarimas yra skundžiamas. Motyvai turi būti nurodomi trumpai. Paprastai tai turėtų būti nurodymas, kad yra BPK 3 straipsnyje numatyta aplinkybė, dėl kurios procesas negalimas, arba skunde, pareiškime ar pranešime pateikti duomenys yra akivaizdžiai neteisingi (Goda, *et al.*, 2003, p. 426).

Įdomi teismų praktikos pozicija, susijusi su nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą motyvavimo būtinybe. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas, įvertinęs UAB direktoriaus V. M. skundą, pateiktą skundo nagrinėjimo medžiagą, prokurorės nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir 2012 m. spalio 22 d. Panevėžio miesto apylinkės teismo nutarties argumentus, konstatuoja, kad 2012 m. rugsėjo 27 d. Panevėžio apylinkės prokuratūros prokurorės D. S. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nėra pagrįstas. Šioje Panevėžio apygardos teismo nutartyje atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą įvertintas kaip nepagrįstas dėl to, kad prokurorė nutarime visiškai nepasisakė dėl pareiškėjo skunde nurodytų aplinkybių ir prie jo pridėtų dokumentų. Tik patikrinus ir įvertinus pareiškėjo skunde nurodytus teiginius bei kartu su skundu prokuratūrai pateiktus dokumentus, galima spręsti apie V. N. ar kitų asmenų veiksmuose nusikalstamų veikų, numatytų BK 182 straipsnio ir BK 186 straipsnio požymių buvimą, dėl kurių ir buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą (Panevėžio apygardos teismo 2012 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Iš pateikto teismo praktikos pavyzdžio aišku, kad nutarimas dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą turi būti pagrįstas, todėl svarbu nurodyti ne tik pagrindą, kuriuo remiantis priimamas sprendimas, bet turi būti visapusiškai išanalizuojama situacija ir pateikti pagrįsti motyvai. Priešingu atveju, sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą bus laikytinas nepagrįstu.

BPK 168 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta informavimo apie atsisakymą pradėti ikiteisminį pareiga. Nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nuorašas skundą,

pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui (tiek fiziniam, tiek juridiniam) turi būti išsiunčiamas iš karto. Jei nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą priima ikiteisminio tyrimo pareigūnas, per dvidešimt keturias valandas jis privalo nutarimo nuorašą išsiųsti prokurorui. Prokuroras gali panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą ir nelaukdamas skundo, kuris gali būti pateiktas (Goda, *et al.*, 2003, p. 427).

Reiškminga aptarti praktikoje susiklosčiusią situaciją, susijusią su pareiga informuoti asmenį, jeigu priimtas sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Pareiškėjas skunde rašė, kad kreipėsi į Kauno apskrities vyriausiąją policijos komisariatą (toliau VPK), prašydamas informuoti, ar buvo išsiųstas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą jam ir jo atstovaujama asmeniui, bei prašė pateikti išsiuntimą ir įteikimą patvirtinančius dokumentus, tačiau prašomos informacijos nesulaukė. Kauno apskrities VPK pareiškėjui atsakė 2021 m. spalio 26 d. raštu ir nurodė, kad nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą pareiškėjo atstovaujama asmeniui buvo „išsiųstas 2021 m. rugpjūčio 23 d. per dokumentų valdymo sistemą“ paštu. Pareiškėjui buvo paaiškinta, kad BPK 168 straipsnio 3 dalyje numatyta pareiga išsiųsti nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nuorašą skunda, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui, o ne jį įteikti, kaip teigė pareiškėjas. Pareiškėjui nebuvo pateikta jo prašoma dokumentinė informacija. Apibendrinant tyrimo metu nustatytas aplinkybes darytina išvada, kad Kauno apskrities VPK 2021 m. spalio 26 d. atsakymas pareiškėjui yra neišsamus, pateikta informacija prieštarauja Policijos departamento atsakyme pateiktai informacijai, nepateikti pareiškėjo prašomi dokumentai ir prašyme įvardinta problema liko neišspręsta. Tokie Kauno apskrities VPK pareigūnų veiksmai nesiderina su geru viešuoju administravimu bei Konstitucijoje įtvirtintu principu, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, laikytini biurokratizmu, todėl skundo dalis pripažįstama pagrįsta (Seimo kontrolierių įstaigos 2022 m. vasario 11 d. pažyma).

Taigi įstatyme įtvirtinta informavimo pareiga reiškia, kad asmuo, kuris pranešė apie galimai padarytą nusikalstamą veiką turi teisę žinoti, kokie veiksmai bus atlikti dėl pateiktos informacijos ir atsakingos institucijos privalo tinkamai įvykdyti savo pareigą informuoti apie sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Pateiktas praktikos pavyzdys formuluoja taisyklę, kad tais atvejais, kai skunda, pareiškimą ar pranešimą padavęs asmuo prašo nutarimo ar nutarties nuorašo įteikimo, tai turėtų būti atlikta.

Jeigu suinteresuotam asmeniui tinkamai pranešama, kad ikiteisminis tyrimas dėl pateiktos informacijos pradėtas nebus, įstatyme numatyta galimybė susipažinti su medžiaga, kurios pagrindu buvo priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą

bei minėtą nutarimą apskūsti. Skundą, pareiškimą ar pranešimą padavęs asmuo pagal BPK 168 straipsnio 4 dalį turi teisę susipažinti su visa medžiaga, kurios pagrindu ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras priėmė nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą bei daryti šios medžiagos kopijas ar išrašus. Pažymėtina, kad toliau straipsnyje dėstomos sąlygos, kurioms esant asmuo galės susipažinti su norima medžiaga:

- ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovui arba prokurorui (kai procesinį sprendimą priėmė prokuroras) turi būti pateiktas rašytinis prašymas, kuris turės būti išnagrinėtas per tris dienas;
- ikiteisminio tyrimo įstaigos (jos padalinio) vadovas ar prokuroras nurodo, su kokios apimties medžiaga leidžia susipažinti skundą, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui;
- skundą, pareiškimą ar pranešimą padavęs asmuo negali kopijuoti duomenų, kurie apibrėžti BPK 181 straipsnio 6 dalyje.

Generalinio prokuroro rekomendacijose, kuriose patvirtinta proceso dalyvių susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga tvarka, numatyta, kad atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga tai - skundas, pareiškimas ar pranešimas apie padarytą nusikalstamą veiką, jų pagrindu atliktų patikslinimo veiksmų, numatytų BPK 168 straipsnio 1 dalyje, procesiniai dokumentai, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro surašytas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, šio nutarimo apskundimo dokumentai ir dėl skundų priimti procesiniai sprendimai. Minėtose generalinio prokuroro rekomendacijose taip pat numatytos papildomos sąlygos dėl susipažinimo su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga (Dėl Rekomendacijų dėl proceso dalyvių..., 2018). Pritartina Remigijaus Merkevičiaus nuomonei, kad generalinio prokuroro rekomendacijos dar labiau sugriežtina įstatyminių reguliavimą, susijusį su susipažinimo dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga, nes jose papildomai nurodoma:

- skundą padavusio asmens prašymas susipažinti su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga turi atitikti „ikiteisminio tyrimo įstaigos vidaus teisės aktų, reglamentuojančių prašymų nagrinėjimą, nuostatus“;
- ikiteisminio tyrimo įstaigos (jos padalinio) vadovas gali ir neleisti susipažinti su jokia atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga;
- jei nori gauti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiagos kopiją, skundą padavęs asmuo privalo ją nusipirkti – už atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiagos kopijų darymą, taip pat už laikmenas, į kurias įrašomos kopijos, privalo būti sumokėtas atitinkamas užmokestis.

Taigi asmens teisės susipažinti su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga ir daryti jos kopijas belieka *privilegium odiosum* (Merkevičius, 2021).

Pagal BPK 168 straipsnio 5 dalį ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas prokurorui, o prokuroro nutarimas – ikiteisminio tyrimo teisėjui. Jeigu prokuroras nepanaikina nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, tuomet jo sprendimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Sprendimas, kurį priima ikiteisminio tyrimo teisėjas yra skundžiamas BPK X dalyje nustatyta tvarka – aukštesniajam teismui, kuris yra apygardos teismas. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarkoje aiškiai išvardytas atsakingų subjektų ratas, todėl svarbu aptarti kiekvieno iš jų sąvokas. Prokuroru pagal BPK 35 straipsnį yra generalinis prokuroras ir jam pavaldūs prokurorai, taip pat Europos prokuratūros vardu Lietuvos Respublikoje veikiančys Europos deleguotasis prokuroras ir Europos prokuroras, dalyvaujantys baudžiamajame procese pagal savo kompetenciją. Ikiteisminio tyrimo pareigūnu pagal BPK 18 straipsnį yra ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuriam įstaigos vadovo įsakymu suteikti įgaliojimai priimti sprendimą pradėti ir (ar) atlikti ikiteisminį tyrimą ir kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo pavedimu atlieka BPK numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus: siekia nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes. Ikiteisminio tyrimo teisėju pagal BPK 19 straipsnį yra apylinkės teismo teisėjas, apylinkės teismo pirmininko paskirtas atlikti įstatymų numatytus proceso veiksmus bei priimti sprendimus.

Teisinėje literatūroje galima rasti poziciją, kad ikiteisminio tyrimo praktikoje dažnai pasitaiko, kad nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą priimantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas neteisingai kvalifikuoja padarytą veiką ir priima klaidingą sprendimą. Pavyzdžiui, įsibraunant į patalpą, saugyklą, saugomą teritoriją pagrobiamas nedidelės vertės svetimas turtas, t. y. padaroma vagystė esant kvalifikuojamųjų požymių, bet ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras veiką kvalifikuoja netinkamai – kaip administracinį nusižengimą, o ne kaip nusikalstamą veiką, ir atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą motyvuodamas tuo, kad padarytas administracinis nusižengimas. Šiuo atveju pagrobtojo turto vertė neturi reikšmės atibojant nusikalstamą veiką nuo administracinio nusižengimo (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 58).

Taigi atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarka tikrai turi didelę svarbą, todėl numatoma kelių pakopų apskundimo tvarka ir skundai gali būti paduodami per septynias dienas nuo nutarimo ar nutarties nuorašo gavimo dienos. Turintys teisę paduoti skundą asmenys, kurie dėl svarbių priežasčių praleido apskundimo terminą, turi

teisę prašyti turinčio įgaliojimus nagrinėti skundą prokuroro arba ikiteisminio tyrimo teisėjo atnaujinti praleistą terminą. Prašymas atnaujinti minėtą terminą negali būti paduodamas praėjus daugiau kaip šešioms mėnesiams po skundžiamo sprendimo priėmimo.

Esant pagrindui, nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą panaikinamas prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo procesiniu sprendimu. Jei teismas pripažįsta, kad prokuroro priimtas sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą yra neteisėtas, ir teismo nutartyje yra nurodyti galbūt padarytos nusikalstamos veikos požymiai, šiuo atveju vienintelis galimas prokuroro sprendimas – pradėti ikiteisminį tyrimą, nes įsiteisėjęs teismo sprendimas panaikinti prokuroro nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą iš esmės laikytinas teismo įpareigojimu prokurorui pradėti ikiteisminį tyrimą. BPK 346 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „įsiteisėję teismo nuosprendis ir nutartis yra privalomi visoms valstybės ir savivaldybių institucijoms ir pareigūnams, įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms bei asmenims ir turi būti be prieštaravimų ir netrukdomai vykdomi visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje“ (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 55).

Besiformuojanti ikiteisminio tyrimo įstaigų ir prokuratūros praktika dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą rodo, kad nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nesurašomas, t. y. tokio procesinio sprendimo nėra privaloma priimti, šiais toliau išdėstomais atvejais:

- 1) gavus informacijos apie žmogaus mirties faktą, bet niekam neteikiant jokios informacijos (įskaitant mirusiojo artimuosius, kitus asmenis), kad žmogaus mirtis galėjo būti smurtinio pobūdžio;
- 2) gavus informacijos apie be žinios dingusį asmenį, o atliekant patikrinimą paaiškėjus, kad asmuo atsirado arba yra žinoma jo buvimo vieta (būtina sąlyga, kad toks asmuo netapo nusikalstamos veikos objektu);
- 3) gavus pareiškėjo ar jo teisėto atstovo skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, kuriame nurodytos iš esmės tokios pačios faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės, kaip ir anksčiau prokuratūroje ar ikiteisminio tyrimo įstaigoje gautame pareiškėjo skunde, pareiškime ar pranešime, dėl kurio jau priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą;
- 4) jei gautame skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti faktai apie administracinį nusižengimą, tarnybinį ar drausminį nusižengimą ir pareiškėjas neprašo pradėti ikiteisminio tyrimo;

- 5) jei gaunamas prašymas išduoti pažymą neatliekant tyrimo apie daiktų ar dokumentų praradimą arba turto sunaikinimą ar sugadinimą;
- 6) kai gaisravietės apžiūros metu nustatomi aiškūs administracinio nusižengimo požymiai ir surašomas administracinio nusižengimo protokolas, jei tokį nusižengimą padaręs asmuo yra žinomas arba pradedama administracinių nusižengimų teiseną, jei nusižengimą padaręs asmuo nėra žinomas (Bučiūnas, *et al.*, 2017, p. 54).

Manytina, kad BPK 168 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas imperatyvus reguliavimas, kuris įsakmiai nurodo, jog atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą turi būti surašomas motyvuotas nutarimas. Įstatymo reguliavimui priešingas veikimas praktikoje laikytinas ydingu ir nepagrįstu.

Apibendrinant galima teigti, jog būtinybė surašyti motyvuotą atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą nutarimą, pareiga suinteresuotus asmenis informuoti apie priimtą nutarimą, galimybė asmenims susipažinti su nutarimo medžiaga (nors susipažinimo tvarka griežtai reglamentuojama), pakopinis nutarimo apskundimo tvarkos numatymas įgalina asmenis ginti savo pažeistas teises dėl galimai nepagrįstų atsisakymų pradėti ikiteisminius tyrimus.

4. Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą užsienio šalių baudžiamajame procese

Svarbu aptarti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą reglamentavimą užsienio valstybių baudžiamajame procese. Lyginamoji analizė ne tik leidžia suprasti analizuojamo instituto veikimą kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose, bet ir suteikia galimybę pasvarstyti apie BPK tobulinimo perspektyvas.

Vokietijos baudžiamojo proceso kodekse (toliau Vokietijos BPK) ikiteisminio tyrimo pradėjimas atskirai aptariamas nėra. Įprastai ikiteisminis tyrimas laikomas pradėtu, kai informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką tampa žinoma kompetentingoms institucijoms ir šios savo ruožtu pradeda atlikti pirmuosius procesinius veiksmus (Problems of Starting a Prie - Trial..., 2020).

Vadovaujantis Vokietijos BPK, baudžiamasis procesas gali būti pradėtas:

- policijos ir prokuratūros įstaigų tarnybine nuožiūra;
- gavus privačių asmenų ir anonimų pareiškimą;
- gavus nukentėjusiojo skundą;
- gavus policijos, teisminių institucijų, vykdomosios valdžios institucijų pranešimus (Andrejev, 2004, p. 123).

Vokietijos BPK numato procesines prielaidas, kurių nebuvimas daro baudžiamąjį procesą negalimą: kaltinamasis turi būti sulaukęs keturiolikos metų amžiaus ir būti pakaltinamas; toje byloje negali būti jau anksčiau priimto teisėto sprendimo; negali būti suėję senaties terminai; kaltinamajam negali būti taikoma amnestija; kaltinamasis negali turėti deputato imuniteto; kaltinamasis turi būti pavaldus Vokietijos teisingumui ir neturi būti privalu išduoti jį užsienio valstybei. Pagal Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo išaiškinimą, baudžiamasis procesas taip pat negali vykti, jei dėl jo iškiltų neproporcingai didelis pavojus kaltinamojo sveikatai ar gyvybei (Goda, 1997, p. 12).

Pastebėtina, kad Vokietijos BPK įtvirtintas asmens nepakaltinamumas, amnestija, imunitetas, valstybei priklausantis teisingumas yra pagrindai, darantys baudžiamąjį procesą negalimu, tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje jie išskirti nėra. Kita dalis pagrindų, susijusi su asmens amžiumi, senaties terminais yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese.

Vokietijos BPK 153 straipsnio 1 dalyje numatyti galimi atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai, kuriems turi pritarti teismas. Baudžiamasis procesas nepradedamas, jeigu nėra didelės asmens kaltės ir viešo intereso patraukti jį baudžiamajon atsakomybėn (German Code of Criminal Procedure, 2019).

Galima teigti, kad Vokietijoje baudžiamasis persekiojimas nebūtinai tada, kai jis galėtų sukelti valstybei didesnę žalą nei jo nepradėjimas, nes kaip atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai išskiriami nusižengimo menkumas ir visuomeninio intereso nebuvimas. Lietuvoje tokie atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai nėra išskirti.

Prancūzijos teisės doktrina baudžiamąjį procesą padalija į tris chronologines stadijas: ikiteisminį tyrimą, baudžiamosios bylos parengimo nagrinėti teisme stadiją bei teismo bylos nagrinėjimo stadiją (Randakevičienė, 2007, p. 80). Prancūzijos ikiteisminis tyrimas yra ypatingas, nes Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Prancūzijos BPK) 80 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad ikiteisminį tyrimą atlieka nešališkas teisėjas (Criminal procedure code of the..., 2006). Ikiteisminio tyrimo teisėjo vienintelė funkcija – įrodymų rinkimas, kurio tikslas – nustatyti tiesą ir priimti atitinkamus procesinius sprendimus (Gušauskienė, 2004, p. 121). Prancūzijos BPK proceso pradžia nėra įtvirtinama specialiais procesiniais sprendimais. Pagal įstatymą pirmoji baudžiamojo proceso stadija yra kvota (Andrejev, 2004, p. 124). Prancūzijos BPK 14 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, kad prieš teisminį tyrimą ikiteisminio tyrimo subjektai turi nustatyti baudžiamojo įstatymo pažeidimus taip pat rinkti įrodymus bei išsiaiškinti atsakingus asmenis, kurie susiję su padarytomis nusikalstamomis veikomis. Pažymėtina, kad Prancūzijoje, kitaip nei Lietuvoje, nusikalstamų veikų tyrimo procesas tiesiogiai priklauso nuo padarytos (daromos) nusikalstamos veikos sunkumo laipsnio bei pobūdžio, jos padarymo aplinkybių. Nusikalstamų veikų skirstymas į nusikaltimus baudžiamuosius nusižengimus ir baudžiamuosius pažeidimus leidžia sąlygiškai išskirti tris tokių veikų ikiteisminio tyrimo formas:

1. Preliminarų tyrimą, kuriuo siekiama patikrinti gautų skundų arba pranešimų apie padarytų (daromų) nusikaltimų, baudžiamųjų pažeidimų arba baudžiamųjų pažeidimų pagrįstumą arba surinkti pirminius duomenis, kurių pagrindu būtų įmanoma atlikti sudėtingesnį tyrimą, t. y. teisėjo tyrimą;
2. Teisėjo tyrimą, kuris skirtas iširti sudėtingas nusikalstamas veikas, todėl teisėjo tyrimas privalomai atliekamas nusikaltimo atveju, o baudžiamojo nusižengimo padarymo atveju šios procesinės formos tyrimas nėra privalomas;
3. Akivaizdžių nusikalstamų veikų tyrimas atliekamas, siekiant per 8 dienas nuo nusikaltimo arba baudžiamojo pažeidimo paaiškėjimo dienos tokią veiką padariusį asmenį patraukti baudžiamajon atsakomybėn (Panomariovas, Ramanauskas, 2003, p. 141).

Reiškia, kad Prancūzijoje ikiteisminio tyrimo pradžia glaudžiai susijusi su galimai padarytos nusikalstamos veikos pobūdžiu ir pirmine informacija apie ją. Jeigu turima informacijos, kad nusikalstamos veikos padarymas yra akivaizdus, pavyzdžiui, asmuo sulaikomas įvykio vietoje, tai ikiteisminis tyrimas privalo būti atliktas. Jeigu informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką pakankamai aiški, tačiau padarytas nusikaltimas, o ne baudžiamasis nusižengimas, tai ikiteisminis tyrimas taip pat turi būti atliekamas. Tais atvejais, jeigu trūksta patikimų duomenų apie galimai padarytą nusikalstamą veiką arba gauta informacija nėra nuosekli, patikima, tuomet atliekamas preliminarus tyrimas. Atlikus preliminarų tyrimą yra sprendžiama dėl galimybės pradėti teisėjo tyrimą arba atsisakyti tai daryti. Taigi Prancūzijoje atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą galimas tik po preliminarus tyrimo, kurio metu gauta informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką nepasitvirtina. Lietuvos Respublikoje svarbus atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų buvimas ir preliminarus tyrimas numatytas nėra.

Bulgarijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau Bulgarijos BPK) 212 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas prokuroro nutarimu (Penal procedure Code of the..., 2011). Reiškia, kad Bulgarijoje, skirtingai nei Lietuvoje, ikiteisminio tyrimo pareigūnas neturi teisės pradėti baudžiamojo proceso. Taip pat akivaizdus skirtumas yra tai, kad Bulgarijos baudžiamajame įstatyme numatytas vienintelis sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą įforminimo būdas – nutarimas. Lietuvoje yra galimos keturios proceso aktų grupės, kuriais yra įforminamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Pastarieji baudžiamojo proceso pradžios įforminimo būdai Lietuvoje įtvirtinti generalinio prokuroro rekomendacijose, kurie yra: rezoliucija, tarnybinis pranešimas, prokuroro reikalavimas, prokuroro nutarimas.

Bulgarijos BPK 208 straipsnyje įtvirtinti keturi atvejai, kada turi būti pradedamas ikiteisminis tyrimas:

- jeigu ikiteisminio tyrimo įstaigos gauna informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką;
- jeigu informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką paskelbta žiniasklaidoje;
- jeigu asmuo prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką;
- jeigu ikiteisminio tyrimo subjektai patys nustato nusikalstamos veikos požymius.

Galima pastebėti, kad Lietuvoje ikiteisminio tyrimo pradžios atvejai iš esmės yra tokie patys, nes BPK numatyti du informacijos apie galimai padarytą veiką šaltiniai, t. y.

gauta informacija iš šalies ir ikiteisminio tyrimo subjektams patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius, tai šie atvejai apima visus keturis, kurie išskirti Bulgarijos BPK.

Bulgarijos BPK 24 straipsnyje numatyti atvejai, kuriems esant baudžiamasis procesas negali būti pradėtas, o pradėtas privalo būti nutrauktas:

- 1) jeigu nepadaryta nusikalstama veika, turinti nusikalstamos veikos požymių;
- 2) jeigu asmeniui taikoma amnestija;
- 3) jeigu suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas;
- 4) jeigu mirė asmuo, kuris galimai padarė nusikalstamą veiką;
- 5) jeigu asmuo dėl sutrikusios psichinės būklės tapo nepakaltinamu;
- 6) jeigu nebaigta baudžiamoji procedūra tuo pačiu pagrindu, kai nukentėjęs asmuo nesikreipia su skundu į prokurorą;
- 7) jeigu nėra nukentėjusiojo skundo, kai toks turi būti pateiktas;
- 8) jeigu nukentėjusysis iki bylos nagrinėjimo teisme išreiškia valią nebetęsti baudžiamąjį procesą;
- 9) jeigu įtariamasis atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant jam auklėjamasias priemones;
- 10) jeigu yra leista perduoti nusikalstamą veiką padariusį asmenį kitai užsienio valstybei.

Pastebėtina, kad aptariamame Bulgarijos BPK straipsnyje didžioji dalis aplinkybių, dėl kurių turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą ir baudžiamasis procesas nėra galimas, atitinka Lietuvos Respublikos teisinį reguliavimą. Skirtingos aplinkybės yra amnestija, nepakaltinamumas dėl psichinės būklės, jeigu baudžiamasis dėl to paties pagrindo vis dar vyksta, nukentėjusiojo valia netęsti baudžiamąjį procesą, auklėjamųjų priemonių pritaikymas, leidimas baudžiamąjį persekiojimą atlikti kitai valstybei. Galima teigti, kad Lietuvos Respublikoje ir Bulgarijos Respublikoje ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir atsisakymas tai padaryti turi daug panašumo.

Be kita ko, svarbu pažymėti, kad Bulgarijos Respublikos teismų įstatymo 145 straipsnyje įtvirtinta, jog prokuroras per mėnesį gali apsispręsti pradėti ar nepradėti ikiteisminį tyrimą (Judicial System Act, 2017). Kaip jau buvo aptarta, pagal dabar galiojantį teisinį reguliavimą Lietuvoje, ikiteisminio tyrimo subjektai dėl ikiteisminio tyrimo pradžios apsispręsti privalo per dešimt dienų, jeigu atliekami patikslinamieji veiksmai. Manytina, kad Bulgarijos Respublikoje numatytas vieno mėnesio terminas yra

tikslingesnis, kuris leidžia išsamiau atlikti patikslinamuosius veiksmus prieš sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

Bulgarijos BPK 213 straipsnio 1 dalyje numatyta pareiga informuoti suinteresuotus asmenis apie sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kas įtvirtinta ir Lietuvoje.

Nyderlandų baudžiamojo proceso kodekso (toliau Nyderlandų BPK) 167 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad pagrindas nepradėti baudžiamojo persekiojimo yra viešojo intereso nebuvimas. Nyderlandų BPK 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad dėl bylos neiškėlimo ar nutraukimo, suinteresuotas asmuo turi teisę kreiptis į apeliacinį teismą. Galimybė kreiptis į Hagos apeliacinį teismą suteikiama tuo atveju, jeigu sprendimą priėmė nacionalinės prokuratūros prokuroras. Teismas apklausia skundą padavusį asmenį ir prokurorą. Aptariamus ginčus sprendžia teisėjų kolegija. Motyvuotu sprendimu apeliacinis teismas gali nuspręsti, skundą atmesti ir atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą, arba įsakyti prokurorui pradėti ikiteisminį tyrimą (Criminal Procedure Code of the..., 2012).

Taigi Nyderlanduose kaip ir Lietuvoje numatyta galimybė skųsti sprendimą dėl nepradėto baudžiamojo proceso. Lietuvoje atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas ir ikiteisminio tyrimo subjektui – prokurorui, kurio nutarimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui, ir galiausiai sprendimas gali būti nagrinėjimas apygardos teismo lygmenyje. Pastebėta, kad Nyderlanduose skundai dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą nėra teikiami ikiteisminio tyrimo subjektams ir vyrauja skundų pateikimas teisminėms instancijoms.

Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau Estijos BPK) 193 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad ikiteisminio tyrimo subjektai pradeda ikiteisminį tyrimą, jeigu tam yra pagrindas ir nėra 199 straipsnio 1 dalyje numatytų aplinkybių (Criminal Procedure Code of the..., 2020). Pagal Estijos BPK baudžiamasis procesas negali būti pradėtas jeigu:

- 1) jeigu nėra padaryta nusikalstama veika;
- 2) jeigu suėjo apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminai;
- 3) jeigu asmeniui taikoma amnestija;
- 4) jeigu mirė asmuo, kuris galimai padarė nusikalstamą veiką arba likviduotas juridinis asmuo, kuris galimai atsakingas už padarytą nusikalstamą veiką;
- 5) jeigu asmens atžvilgiu jau įsiteisėjo teismo nuosprendis arba numatytas baudžiamojo proceso nutraukimas tuo pačiu pagrindu;

- 6) jeigu įtariamasis serga nepagydoma liga, dėl kurios negalės dalyvauti baudžiamajame procese arba negalės atlikti jam paskirtos bausmės;
- 7) jeigu asmuo yra įtariamasis Estijos Respublikos baudžiamojo kodekso 414, 415, 418 ir 418(1) straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų padarymu ir savanoriškai atiduoda neteisėtus ginklus, sprogstamuosius užtaisus arba didžiąją dalį amunicijos arba sprogmenų;
- 8) jeigu yra leista perduoti nusikalstamą veiką padariusį asmenį kitai užsienio valstybei.

Kas pateikta leidžia suprasti, kad šiuo metu galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymas nenumato galimybės atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu įtariamasis serga nepagydoma liga, kas numatyta Estijos BPK. Manytina, kad aptariamasis atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindas galėtų papildyti BPK 3 straipsnio 1 dalį.

Darytina išvada, kad įvairiose užsienio valstybėse ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir atsisakymas tai daryti nėra vienodas. Tarpusavyje lyginant užsienio valstybių baudžiamuosius procesus daugiausia panašumų galima išvelgti dėl įtvirtintų aplinkybių, kurioms esant baudžiamasis procesas nėra galimas. Tačiau pastebėta, kad kitose valstybėse skirtingai negu Lietuvoje, numatyta daugiau įvairių aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas nepradedamas, pavyzdžiui, asmens nepagydoma liga, nepakaltinamumas dėl psichinės būklės, amnestija. Užsienio valstybėse taip pat išskiriami įvairesni atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai, pavyzdžiui, nusikalstama veika mažareikšmė ar nėra viešojo intereso, kas reiškia gan liberalų požiūrį į baudžiamojo persekiojimo būtinybę.

IŠVADOS

1. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, įvertinęs gautą informaciją apie nusikalstamą veiką gali atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. 1961 m. BPK redakcijos analizė įrodo, kad atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas nėra naujas, priešingai, tai jau ilgą laiką egzistuojanti baudžiamojo proceso teisės dalis, kas tik sustiprina jo įtvirtinimo svarbą. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus BPK, įsigaliojo nauja ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarka, pagal kurią norint nustatyti, ar yra nusikalstamos veikos požymių pirmiausia atliekamas ikiteisminis tyrimas. Veiksmingo baudžiamojo proceso siekis yra pradėti ikiteisminį tyrimą ir tik esant išimtinėms aplinkybėms atsisakyti tai daryti.
2. BPK 168 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti du pagrindai, kuriems esant galimas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą. Akivaizdus duomenų neteisingumas reiškia, kad pateikta informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką nėra net minimaliai tikėtina. Aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos aplinkybės, kurioms esant baudžiamasis procesas negalimas. Nors įstatyme įtvirtinti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai suponuoja apie išimtinį instituto taikymą, tačiau trejų metų statistinių duomenų analizė atskleidė, jog praktika yra priešinga. Pavyzdžiui, 2021 metais pradėti 16613 ikiteisminiai tyrimai, o atsisakyta pradėti net 25912 ikiteisminius tyrimus. Praktikoje ženkliai dominuojantis atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindas – nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Remiantis tik šiuo pagrindu pagal statistinius duomenis per metus buvo atsisakoma pradėti daugiau ikiteisminių tyrimų negu iš viso pradėta baudžiamųjų procesų, kas leidžia įžvelgti susiformavusią ydingą ikiteisminio tyrimo nepradėjimo praktiką Lietuvoje.
3. 2010 m. rugsėjo 21 d. įstatymu BPK 168 straipsnis buvo papildytas galimybe atlikti įvykio liudytojo apklausą. Baudžiamajame procese yra numatytas liudytojas, kuris pagal BPK turi teises ir pareigas, kurių neįvykdžius gali kilti net baudžiamoji atsakomybė. Liudytojo negalima tapatinti su įvykio liudytojo subjektu, nes pastarasis apklausiamas dar prieš baudžiamojo proceso pradžią. Įžvelgiama problematika, nes įvykio liudytojo terminas ir apklausos tvarka BPK nėra atskleisti, o liudytojo reglamentavimo analogija taikoma negali būti, nes

baudžiamasis procesas dar nėra pradėtas, kas nesuteikia galimybės įvykio liudytojui turėti liudytojo procesines teises ir pareigas.

4. Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą privalo būti motyvuotas. Apie tokį sprendimą suinteresuotas asmuo informuojamas, kas reiškia ne tik nuorašo išsiuntimą, bet reikiamais atvejais ir įteikimą. Skundą, pareiškimą ar pranešimą padavęs asmuo turi teisę susipažinti su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga ir daryti jos kopijas. Generalinio prokuroro rekomendacijose numatytos papildomos sąlygos, kurioms esant galimas susipažinimas su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga, tačiau pastebėta, kad griežtas reguliavimas apsunkina šios teisės įgyvendinimo galimybę praktikoje. Labai svarbus atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarkos numatymas, nes tai leidžia asmeniui apsiginti nuo nepagrįsto atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą ir tokiu būdu įgyvendinti teisę į pažeistų teisių gynybą.
5. Užsienio valstybėse atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas taikomas plačiau nei Lietuvoje. Visų pirma, išskiriami platesni sąrašai aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas negali būti pradėtas. Taip pat pastebėta didesnė atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų įvairovė, pavyzdžiui, nusikalstamos veikos mažareikšmiškumas ar viešo intereso nebuvimas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
4. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961). *Vyriausybės žinios*, 18-148.
5. Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas (2020). TAR, XIII-3068.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 151, 168, 186, 276, 407, 409 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 68-3070.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 115-4276.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41-1, 77-2, 80-1, 374-1, 374-2, 412-1 straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, 81-3312.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3-1 straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157,

168, 170, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (2010). *Valstybės žinios*, 113-5742.

10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio pakeitimo įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 78-4030.

11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 10, 44, 48, 50, 52, 69, 69-1, 71-1, 72, 128, 140, 168, 190, 192, 196, 197, 233 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas (2017). TAR, 8713.

12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 35, 168, 170, 214, 217, 218, 234, 381, 418, 426 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 17-4, 67-1 straipsniais įstatymas (2020). TAR, 13619.

Pojstatyminiai teisės aktai:

13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas 2008 m. rugpjūčio 11 d. Nr. I-110 „Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 94-3713.

14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas 2018 m. vasario 14 d. Nr. I-57 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso dalyvių susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga patvirtinimo“. TAR, 2330.

Užsienio teisės aktai:

15. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (1950). *Valstybės žinios*, 2000, 96-3016.

16. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.

17. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2016). Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=GA> [žiūrėta 2022 m. kovo 20 d.].

18. Criminal procedure code of the French Republic. 2006 m. sausio 1 d. redakcija. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/6381/file/France_CPC_am2006_en.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
19. Penal Procedure Code of the Republic of Bulgaria. 2011 m. vasario 13 d. redakcija. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/4152/file/PENAL_PROCEDURE_CODE_am2011_en.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
20. Criminal procedure code of the Kingdom of Netherlands. 2012 m. spalio 8 d. redakcija. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/8697/file/Code_Criminal_Procedure_2003_am2020_en.pdf. [žiūrėta 2022 m. kovo 25 d.].
21. Judicial System Act. 2017 m. rugpjūčio 10 d. redakcija. Prieiga per internetą: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2017\)034-e&fbclid=IwAR0I8ZJb2AheUqhFqDkEf8mOqrzcm-0UZmk-N1BzFr99VkBMenhX9qJf8s](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2017)034-e&fbclid=IwAR0I8ZJb2AheUqhFqDkEf8mOqrzcm-0UZmk-N1BzFr99VkBMenhX9qJf8s) [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
22. German Code of Criminal Procedure. 2019 m. liepos 11 d. redakcija. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/9178/file/GERM_CPC_en.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
23. Criminal procedure code of the Republic of Estonia. 2020 m. gegužės 18 d. redakcija. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/8697/file/Code_Criminal_Procedure_2003_am2020_en.pdf. [žiūrėta 2022 m. kovo 25 d.].

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina:

24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254.

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 68-2514.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 119-6005.

Specialioji literatūra:

28. Abramavičius, A., *et al.* (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
29. Ancelis, P. (2007). *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: Saulelė.
30. Ancelis, P. (2008). Baudžiamojo proceso vystymosi tendencijos po 2003 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įsigaliojimo. *Jurisprudencija*, 6 (108), 32–40.
31. Ancelis, P. ir Grigolovičienė D. (2004). Ikiteisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės sistemos reformos metmenų patvirtinimo. *Jurisprudencija*, 63 (55), 46–61.
32. Andrejev, J. (2004). *Ikiteisminio tyrimo pradžia kitų valstybių baudžiamojo proceso teisėje*. Vilnius: LTU.
33. Ažubalytė, R., Fedosiuk, O. (2021). *Konstitucinis Non bis in idem principas baudžiamojoje justicijoje: Šiuolaikinė samprata ir aktualūs taikymo klausimai*. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/17929> [žiūrėta 2022 m. kovo 18 d.].
34. Ažubalytė, R., Jurka, R. ir Zajančiauskienė, J. (2016). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras.
35. Bataitis, A., *et al.* (1989). *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis.
36. Bučiūnas, G., Gruodytė, E. ir Šalčius, M. (2017) *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Mokymo priemonė. Atnaujintas ir papildytas leidimas. Vilnius: Registrų centras.

37. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2000). *IV leidimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
38. Goda, G. (1997). *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius: Saulužė.
39. Goda, G., et al. (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
40. Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2005). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
41. Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. 2 – oji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Registrų centras.
42. Gušauskienė, M. (2004). Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 57 (49), 118–131.
43. Juozapavičius, A. (2017). *Ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialusis pagrindas: Teorija ir praktika*. Teisė.
44. Jurka, R. (2020). *Europos prokuratūra Lietuvos baudžiamajame procese*. Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai, II dalis, p. 85-92, <https://repository.mruni.eu/handle/007/17278>.
45. Kuconis, P. (2012). *Ikiteisminio tyrimo pradėjimo ir atsisakymo jį pradėti teisinio reguliavimo probleminiai aspektai*. Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys *Liber Amicorum* profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija.
46. Kujalis, P. (2002). Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata. *Jurisprudencija*, 34 (26), 58–72.
47. Kujalis, P. (2004). *Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius.
48. Mišeikis, Ž. (2005). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 67(59), 46–53.
49. Panomariovas, A. ir Ramanauskas, R. (2003). Ikiteisminio tyrimo formos Prancūzijos Respublikoje. *Jurisprudencija*, 49 (41), 140-148.

50. Randakevičienė, I. (2007). Baudžiamojo proceso atnaujinimas: samprata ir pagrindinės rūšys. *Jurisprudencija*, 1(91), 78–84.
51. Riaubaitė, E. (2009). *Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties samprata, juridinė prigimtis bei jos taikymo sąlygos pagal 1961 ir 2000 metų baudžiamuosius kodeksus*. 4(4), 159–177.
52. Švedas, G. et al. (2017). *Baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
53. Valenta, R. (2016). *Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą*. Magistro darbas. Vilniaus universitetas. Vilnius.

Teismų praktika:

54. *Znakovas prieš Lietuvą*, [EŽTT], Nr. 32715/17, [2019-11-19]. ECLI:CE:ECHR:2019:1119 JUD003271517.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2004.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-74-719/2020.
58. Panevėžio apygardos teismo 2012 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-941-337/2012.
59. Panevėžio apygardos teismo 2012 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-951-350/2012.
60. Panevėžio apygardos teismo 2015 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-341-719/2015.
61. Panevėžio apygardos teismo 2018 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-27-531/2018.

62. Panevėžio apygardos teismo 2018 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-136-768/2018.
63. Panevėžio apygardos teismo 2020 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-39-581/2020.
64. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-205-497/2020.
65. Panevėžio apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-150-350/2020.
66. Panevėžio apygardos teismo 2020 m. lapkričio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-178-491/2020.
67. Panevėžio apygardos teismo 2021 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-111-531/2021.
68. Panevėžio apygardos teismo 2021 m. gruodžio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-196-366/2021.
69. Vilniaus apylinkės teismo 2018 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1-204-935/2018.
70. Kauno apylinkės teismo 2022 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. N1-359-1109/2022.

Kiti šaltiniai:

71. Teise.pro. Merkevičius, R. *Ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir ideali procesinė pilkoji zona pareigūnų savivalei ir piktnaudžiavimams*. [interaktyvus] (modifikuota 2021-12-13). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/12/13/r-merkevicius-ikiteisminio-tyrimo-pradejimas-ir-ideali-procesine-pilkoji-zona-pareigunu-savivalei-ir-piktnaudziavimams/> [žiūrėta 2022 m. kovo 26 d.].
72. Seimo kontrolierių įstaigos 2022 m. vasario 11 d. pažyma „Dėl X skundo prieš Kauno apygardos prokuratūrą ir Kauno apskrities vyriausiąjį policijos komisariatą“ Nr. 4D-2021/1-1377.

73. Ius Humani. Law Jornal. *Problems of Starting a Pre-Trial Investigation Before and During the Covid-19 Pandemic. Comparison of the International Context.* [online] (modified 2020-10-26). Available at: <https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.256> [Accessed 22 March 2022].

SANTRAUKA

Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą

Rugilė Kudarauskaitė

Magistro darbe analizuojamas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas, nagrinėjant tiek reikšmingus teisės aktus, teismų praktikoje pateiktus išaiškinimus, tiek mokslininkų padarytas išvadas doktrinoje. Darbo objekto sampratos atskleidimui svarbus ikiteisminio tyrimo ir jo pradžios momento aptarimas. Akcentuojamas siekis saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių, todėl ikiteisminio tyrimo pradėjimas laikomas prioritetu, o atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą galimas tik išimtiniais atvejais. Aptartas ikiteisminio tyrimo pradžios ir atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą reglamentavimas 1961 m. BPK, kuris buvo aktualus iki 2003 m. gegužės 1 d. BPK įsigaliojimo. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas reglamentuojamas BPK 168 straipsnyje, kuris nuo 2003 m. redakcijos vienas iš labiausiai pakitusių BPK ikiteisminio tyrimo bendrųjų nuostatų skyriuje įtvirtintų straipsnių. Darbe analizuojami instituto reglamentavimo pokyčiai iki šiuo metu aktualios redakcijos. Itin didelis dėmesys skiriamas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų analizei, siekiant kuo išsamiau aptarti kiekvieną aplinkybę, kuriai esant galimas toks sprendimas. Aptarti trejų metų laikotarpio statistiniai duomenys, susiję su priimtais sprendimais pradėti ikiteisminį tyrimą arba atsisakyti tai padaryti. Pastebėtas itin didelis skaičius atsisakyti pradėti ikiteisminius tyrimus. Darbe analizuojamas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, tokio nutarimo motyvavimo svarba ir galima apskundimo tvarka, kuri leidžia asmeniui apsiginti nuo nepagrįsto atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą. Paskutinėje darbo dalyje tiriamas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą reglamentavimas užsienio valstybėse.

SUMMARY

Refusal to Initiate a Pre - trial Investigation

Rugilė Kudarauskaitė

The institute of refusal to begin a pre-trial investigation is analysed in this master's thesis while examining both the significant legal acts and the interpretation provided in case law, as well as the conclusions made in the doctrine by scholars. The discussion of the pre-trial investigation and the moment of its beginning is important for the disclosure of the concept of the object of this work. The protection of every individual and society as a whole from criminal attacks is accented, therefore the beginning of a pre-trial investigation is held as a priority and the refusal to begin a pre-trial investigation is possible only in exceptional cases. The regulation of the beginning of a pre-trial investigation and the refusal to begin a pre-trial investigation in 1961 CPC, which was relevant until 2003, May 1st entry into force of the CPC, is discussed. The refusal to begin a pre-trial investigation is regulated in Article 168 of the CPC, which has been in force since 2003 and is once of the most changed articles in the section which regulates the general conditions of a pre-trial investigation. Particular attention is paid to the analysis of the grounds for refusing to initiate a pre-trial investigation while striving to discuss, in as much detail as possible, each of the circumstances in which such a decision is possible. Statistics of a three-year period, related to decisions of refusing to start a pre-trial investigation, are discussed. An extremely high number of surveys has been analysed. This paper analyses the decision to initiate a pre-trial investigation, the importance of motivating such a decision and the ways of appealing such a decision, which allows a person to defend himself from an unmotivated refusal to begin a pre-trial investigation. The last part of the work examines the regulation of the refusal to initiate a pre-trial investigation in foreign countries.